Шедеври європейського поетичного модернізму

Предметом поезії є тільки вона сама, а не дійсність.

Шарль Бодлер, французький поет

...минуле завжди великою мірою визначається днем сьогоднішнім і має дивну властивість під упливом цієї нашої злободенності змінюватися, відкриваючи якісь недобачені, недооцінені або непізнані аспекти і деталі.

Віра Агеєва, українська літературознавиця

Гійом Аполлінер
Guillaume Apollinaire
(1880–1918)

...Поетом можна бути в будь-якій сфері: досить бути відважним і прагнути відкриття.
Ґійом Аполлінер

Цитати для душі від Гійома Аполлінера

- У пошуках щастя не завадить час від часу робити паузу і просто бути щасливим.
- Тінь – це чорнила, якими пише сонце.
- Бувають люди як узвишшя
  Що височіють над людьми
  І вдалині прийдешнє бачать
  Ясніш за всяке сьогодення
  За всю минувшину чіткіш
  (*з поеми «Узвишшя», переклад Миколи Лукаша*)

МІСТ МІРАБО[1]

Під мостом Мірабо струмує Сена
Так і любов
Біжить у тебе в мене
Журба і втіха крутнява шалена
Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є
Рука в руці постíймо очі в очі
Під мостом рук
Вода тече хлюпоче
Од вічних поглядів спочити хоче
Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є
Любов сплива як та вода бігуча
Любов сплива
Життя хода тягуча
Надія ж невгамовано жагуча

Марі Лорансен,
якій присвячено вірш
«Міст Мірабо»

[1] Тут і далі переклад із французької *Миколи Лукаша*.

Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є

Минають дні години і хвилини
Мине любов
І знову не прилине
Під мостом Мірабо хай Сена плине

Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є

LE PONT MIRABEAU

Sous le pont Mirabeau coule la Seine
Et nos amours
Faut-il qu'il m'en souvienne
La joie venait toujours après la peine

Vienne la nuit sonne l'heure
Les jours s'en vont je demeure

Les mains dans les mains restons face à face
Tandis que sous
Le pont de nos bras passe
Des eternels regards l'onde si lasse

Vienne la nuit sonne l'heure
Les jours s'en vont je demeure

L'amour s'en va comme cette eau courante
L'amour s'en va
Comme la vie est lente
Et comme l'Espèrance est violente

Vienne la nuit sonne l'heure
Les jours s'en vont je demeure

Passent les jours et passent les semaines
Ni temps passè
Ni les amours reviennent
Sous le pont Mirabeau coule la Seine

Vienne la nuit sonne l'heure
Les jours s'en vont je demeure

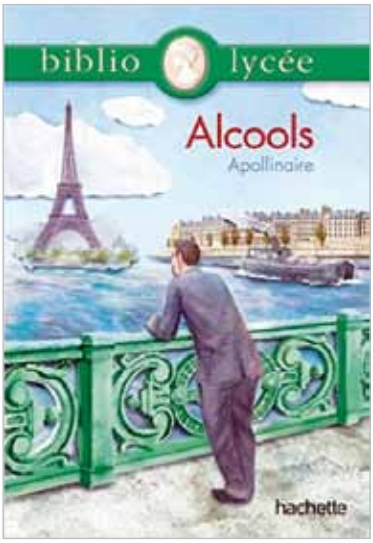

Обкладинка сучасного французького видання збірки «Алкоголі»

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Які думки, почуття та настрої пронизують вірш «Міст Мірабо»?
2. Яку роль, на вашу думку, у вірші виконує рефрен?
3. Поміркуйте, символом чого в цій поезії є міст Мірабо.
4. Чи згодні ви з тим, що у вірші звучать не лише сумні ноти про кохання, яке минає, а й роздуми поета про плинність часу?
5. Доведіть, що в цьому творі використано прийом симультанізму.
6. Розгляньте репродукцію картини сучасної української художниці Олени Королюк (Полтава), уміщену на наступній сторінці. Що, на ваш погляд, авторка прагнула увиразнити у своїй роботі?

7. Проаналізуйте зразок мелодекламації, розміщеної за таким посиланням: https://bit.ly/2RqzvHH
   Зверніть увагу, чи вдалося читцю передати настрій оригіналу, чи вдало дібрано музичний супровід до цієї поезії.
8. Запропонуйте відеоряд до вірша «Міст Мірабо».
9. Якщо ви вивчаєте французьку мову, порівняйте оригінал і переклад вірша «Міст Мірабо». Простежте, які українські відповідники добирає М. Лукаш до дієслова *coule.* Чи вдалося перекладачу зберегти ідею та провідний настрій оригіналу? Аргументуйте свою думку.

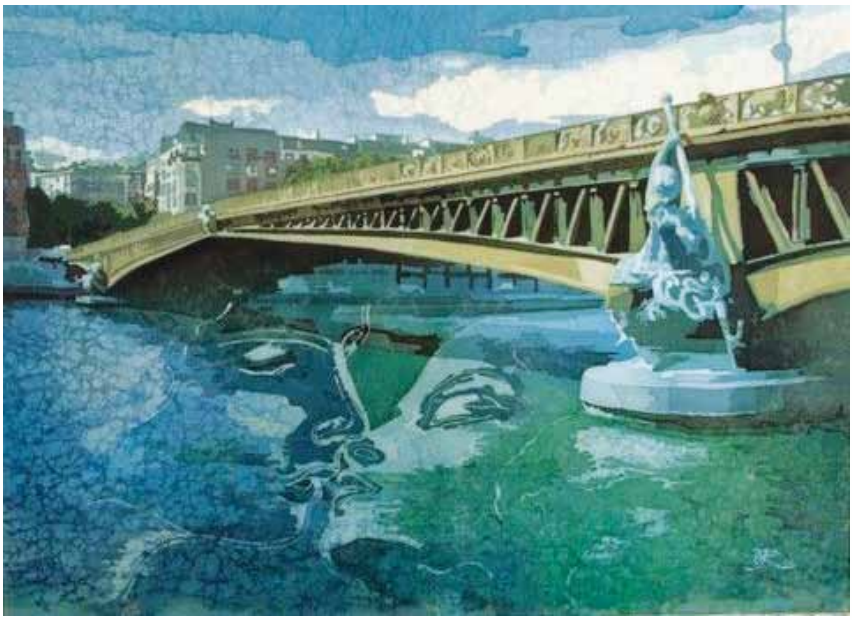

Олена Королюк.
Міст Мірабо (*живопис по шовку*)

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У творчій спадщині Аполлінера є твори, що засвідчують його інтерес до української культури. Це поема ***«Пісня нелюбого»***, у якій згадуються запорозькі козаки, а головним чином її фрагмент ***«Відповідь запорожців турецькому султанові»***. Його джерелом став текст відомої пам'ятки давньої української літератури — ***«Листування запорожців із султаном»***, який у XIX столітті неодноразово видавався українською й російською мовами. Аполлінеру вдалося передати загальний дух, побудову, синтаксис і частково навіть ритмічну структуру цього документа.

Українською мовою вірші Аполлінера перекладали **Павло Тичина, Микола Лукаш, Михайло Семенко, Дмитро Павличко** та інші.

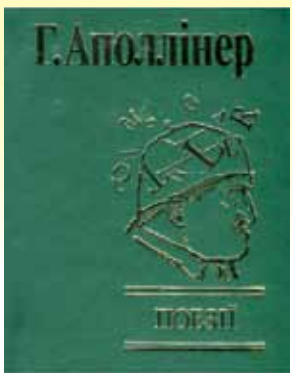

Видання поезії Аполлінера у перекладах Миколи Лукаша (*2014*)

ЗАРІЗАНА ГОЛУБКА Й ВОДОГРАЙ

О постаті убиті любі
О дорогі розквітлі губи
Міє Мареє
Єтто Лорі
Анні і ти Маріє
Де ви дівчата
Я вас питаю
Та біля водограю
Що плаче й кличе
Голубка маревіє

Душа моя в тремкій напрузі
Де ви солдати мої друзі
Де ви Бійї Даліз Реналь[1]
Печальні ваші імена
Як у церквах ходи луна
Б'ють відгомоном до небес
Ви в сонну воду глядитесь
І погляд ваш вмирає десь
Де Брак де Макс Жакоб Дерен
Що в нього очі як той Рейн
Де милий Кремніц волонтер
Вже може їх нема тепер
Душа ятриться з непокою
І водограй рида зі мною
А як вони іще живі
Десь б'ються на Північнім фронті
Тим олеандри[2] всі в крові
І сонце ранене в траві
На багрянистім горизонті

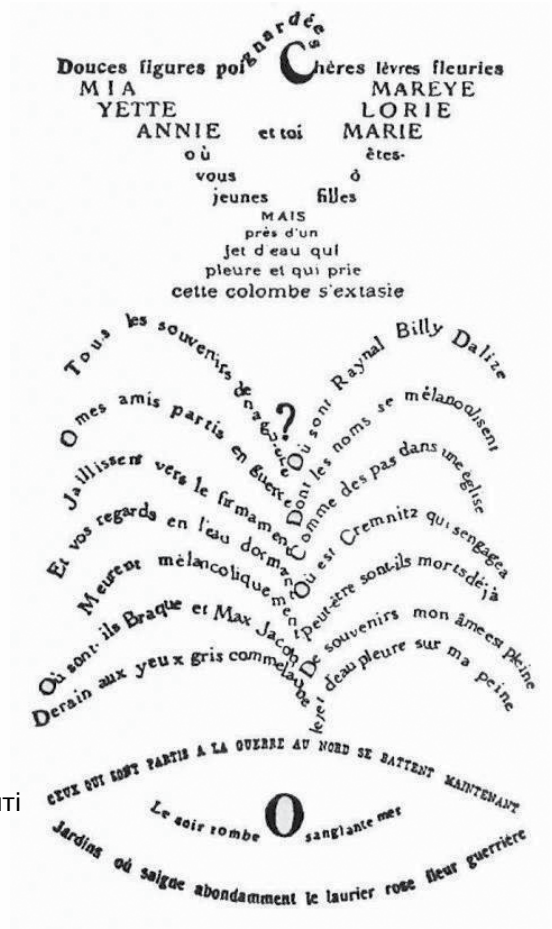

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Яке враження на вас справив вірш «Зарізана голубка й водограй»?
2. Що, на ваш погляд, символізують образи голубки, водограю, олеандрів і сонця?
3. Як пов'язані між собою зміст вірша та його графічне оформлення?
4. Чи можна стверджувати, що в основу твору покладено антитезу? Обґрунтуйте відповідь.
5. Опишіть, яким ви уявляєте ліричного героя цього твору.

[1] *Бійї, Даліз, Реналь* — згадуються реальні особистості, літератори, зокрема Рене Даліз, якому присвячено збірку «Каліграми. Вірші Миру та Війни».

[2] *Олеа́ндр* — отруйне дерево з криваво-червоними квітами, яке асоціюється в романських народів із лавром, деревом війни. Існує переказ про загибель наполеонівських солдатів, які смажили м'ясо на олеандрових шампурах.

Мистецькі передзвони

Розмірковуючи над образами вірша ***«Зарізана голубка й водограй»***, читачі вбачають у водограї символ скорботи за полеглими на фронті. З одного боку, він асоціюється зі слізьми, з вічним плачем за загиблими, з іншого — з фонтаном крові, пролитої на війні. Образ зарізаної голубки, який пов'язують із жіночністю, болем і тугою, зі зруйнованим війною життям, надзвичайно вразив Пікассо. Художник обрав його прототипом для зображення славнозвісного голуба, що згодом став емблемою миру.

Пабло Пікассо.
Голубка миру
(*варіації символу різних років*)

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Поезія зобов'язана Аполлінеру народженням нового ліризму, якого не знав ніхто до нього, навіть Вітмен.

Вітезслав Незвал, *чеський поет*

Вже не одне покоління дослідників і шанувальників поезії цілком слушно вбачає у творчості Ґійома Аполлінера одне з найвидатніших і найоригінальніших поетичних явищ початку двадцятого сторіччя. Та разом із тим у його поезії, в її рухові і її структурах виразно проявляється і «спільний зміст», закономірності й тенденції, притаманні цілому етапові розвитку європейської поезії і ширше — всього європейського мистецтва. І розкривається по-справжньому творчість Аполлінера в єдності цих двох аспектів, органічно між собою взаємопов'язаних.

Дмитро Наливайко, *український літературознавець*

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

Слово *каліграма* вигадав Аполлінер, однак створені ним вірші-каліграми, по суті, є різновидом **візуальної поезії («фігурних»,** або **«графічних», віршів),** тобто такої, що синтезує літературний текст і елементи зорових видів мистецтва (графіки, живопису, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури тощо) в одне естетичне ціле. Фігурні вірші відомі ще із часів Античності. У подальшому до створення такої поезії звертались митці різних епох і різних країн. Серед них і добре відомий вам **Льюїс Керролл.** З метою посилення впливу на читача в оформленні своїх книжок деякі автори використовували різні кольори, шрифти, знаки.

Візуальні поезії створюють і сучасні митці. Так, український поет **Микола Мірошниченко** — автор вірша «Фонтан», у якому обіграно каліграму Ґ. Аполлінера «Зарізана голубка й водограй».

Зорові поезії *Миколи Мірошниченка* «Фенікс-птах із земель рустих», *Рьодзіро Яманаки* «Вітер», *Сейтіті Ніікуні* «Торкатися»

❖ Пригадайте з вивченого на уроках української літератури, хто ще з вітчизняних поетів створював фігурні вірші.

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Аполлінер прагнув у своїй творчості до синтезу не лише поезії та живопису, а й музики. «*За звичкою я творю, ходячи і наспівуючи на дві чи три мелодії, які виникають самі собою*», — розповідав він про процес народження віршів. Розроблювана ним ідея взаємодії тексту, зображення та музичного супроводу стала однією з найпродуктивніших стратегій розвитку мистецтва в XX і XXI століттях. Зокрема нині популярною є ***відеопоезія* — новий вид мистецтва, що органічно поєднує відео та поетичний текст, який або декламують, або представляють графічно.** Широкі горизонти щодо візуалізації поезії відкрилися саме завдяки появі й поширенню цифрових технологій, з'явились нові можливості для ілюстрування того чи іншого вірша бажаним відеорядом.

За допомогою відеопоезії режисери з різних країн популяризують своїх національних поетів. Відеопоезія як новий жанр і напрям кіномистецтва розвивається і в Україні. Зокрема з 2011 року в Києві щорічно проводиться фестиваль відеопоезії «CYCLOP». У програмі фестивалю — лекції з питань відеопоезії, воркшопи, круглі столи та дискусії, презентації міжнародних конкурсів і фестивалів, демонстрація кращих зразків української та світової відеопоезії й інші цікаві проєкти.

Логотип конкурсу відеопоезії

Підсумовуємо вивчене

1. Продовжте речення: «*Каліграми — це …*».
2. Пригадайте сутність поняття «*авангардизм*».
3. Проілюструйте авангардистські тенденції творчості Аполлінера прикладами з прочитаних поезій.
4. Чим здивували вас вірші французького поета? Чи видаються вам його творчі пошуки актуальними й у наш час?
5. Підготуйте виразне читання одного з віршів Аполлінера.
6. Спробуйте створити власну каліграму.
7. Чи згодні ви з тим, що створення та читання графічної поезії розвивають уяву й асоціативне мислення?
8. Розв'яжіть кроссенс. Які образи з прочитаних віршів зашифровано в ньому? Що вони символізують? Про які особливості культури початку XX століття, а також творчості Аполлінера нагадала вам ця головоломка?

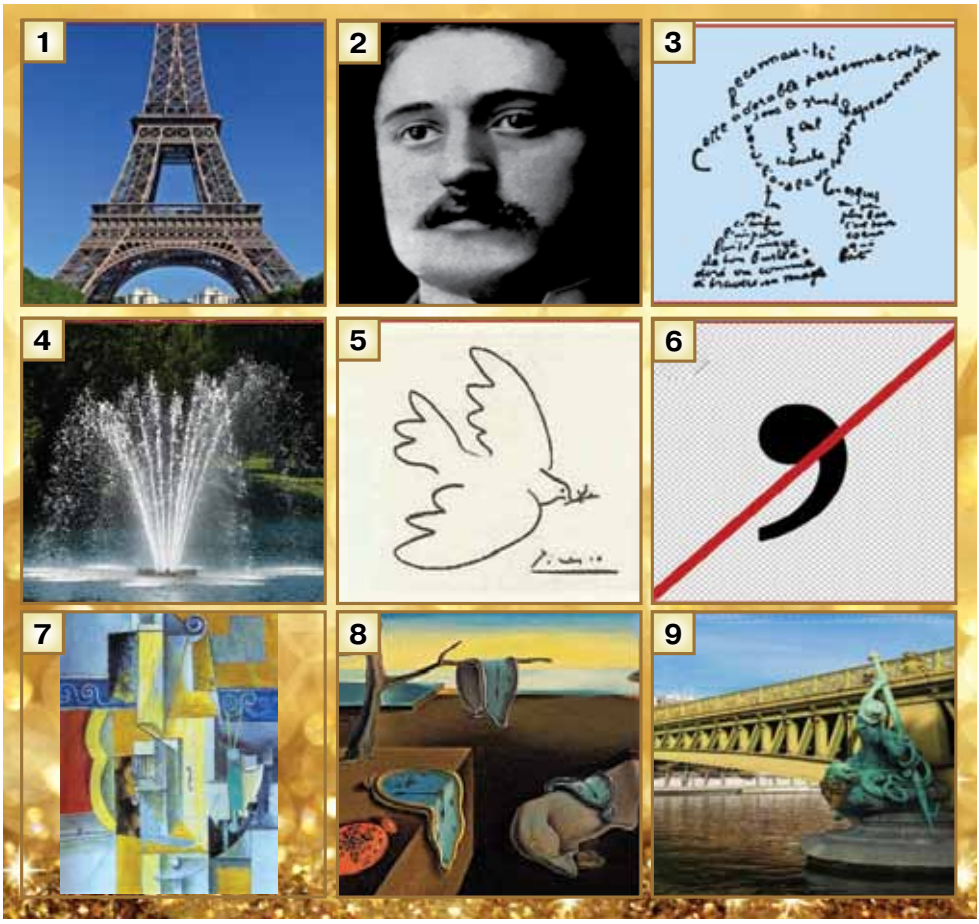

Райнер Марія Рільке
Rainer Maria Rilke
(1875–1926)

Щоб написати один вірш, потрібно побачити багато міст, людей і речей, потрібно пізнати тварин, потрібно відчути, як літають птахи, і розуміти порухи маленьких квітів, що розкриваються вранці. Потрібно вміти пригадати дороги в незнані краї, несподівані зустрічі й неминучі розлуки...

Райнер Марія Рільке

Цитати для душі від Рільке

- Людина не така, якою була під час останньої розмови з тобою, а така, якою вона була протягом усього вашого знайомства.
- Кохання полягає в тому, що двоє усамітнюються для того, щоб захищати, підтримувати і радіти один одному.
- Людей – безодня, а облич ще більше, адже у кожного їх кілька.

«ЗГАСИ МІЙ ЗІР...»

Згаси мій зір — я все ж тебе знайду,
Замкни мій слух — я все ж тебе почую,
Я і без ніг до тебе домандрую,
Без уст тобі обітницю складу.
Відломиш руки — я тоді тебе
Вп'ймаю серцем. Наче між долонь,
А спиниш серце — мозок запульсує;
Коли ж ти вкинеш в мозок мій огонь,
Тебе в крові палючій понесу я.

Переклад із німецької Миколи Бажана

Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehn,
wirf mir die Ohren zu: ich kann dich hören,
und ohne Füße kann ich zu dir gehn,
und ohne Mund noch kann ich dich beschwören.
Brich mir die Arme ab, ich fasse dich
mit meinem Herzen wie mit einer Hand,
halt mir das Herz zu, und mein Hirn wird schlagen,
und wirfst du in mein Hirn den Brand,so
werd ich dich auf meinem Blute tragen.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО...

1. Яке враження справив на вас вірш «Згаси мій зір...»?
2. Чи можна цей твір назвати діалогом ліричного героя зі Всевишнім? Аргументуйте свою думку.
3. Яку роль у поезії «Згаси мій зір...» відіграє антитеза?
4. Якщо ви вивчаєте німецьку мову, порівняйте оригінал вірша з його перекладом.

ОРФЕЙ, ЕВРІДІКА, ГЕРМЕС

Була це душ копальня дивовижна, —
у ній, як жили тихих срібних руд,
тяглись вони крізь тьму. Поміж корінням
струміла кров, що до людей пливла;
тяжким порфіром в тьмі вона здавалась.
Ото й увесь багрянець.
Там були
урвисті скелі, і ліси безлюдні,
і зведені над пусткою мости,
і той сліпий, великий, сірий став,
що над своїм глибоким дном повиснув,
як небо дощове над краєвидом.
І поміж піль, полога і сумирна,
виднілася бліда стяга дороги,
простелена, мов довге полотно.
Дорогою цією йшли вони:
Попереду ішов струнký мужчина
в кирeї голубій; він нетерпляче
і мовчазливо в далечінь вдивлявся,
і крок його жадібно жер дорогу
великими шматками; в нього руки
звисали з-під кирeї тяжко й хмурно,
немов забули вже про легкість ліри,
яка отак була вросла в лівицю,
як віть троянди у гілки оливи.
Чуття у ньому начебто двоїлись,
бо мчався зір, неначе пес, вперед,
вертався, і спинявся, і чекав
на повороті ближчому дороги, —
а нюх і слух позаду залишались.
Йому здавалось іноді, що він
вчуває кроки кожного з двох інших,
які за ним узвозом вгору йшли.
Проте це тільки крок його лунав
і вітер ззаду торгав за кирею.
Та він собі казав: «Вони ідуть»,
казав це гучно й до луни вслухався.
Вони ідуть, але страшенно тихо
обоє ходять. От якби посмів
він обернутись (але обертатись
було йому заказано при ділі,
яке він майже довершив), — тоді
побачив би, що йдуть обидва тихі:
це бог мандрівок і доручень дальніх
дорожній шлик над світлими очима,
вперед простерта палиця струнка,
маленькі крила, що об ступні б'ють,
і звірена його руці — вона.

Така кохана, — то її ця ліра
оплакала за плакальниць усіх,
аж світ на плач суцільний обернувся,
де знову все було: і ліс, і діл,
і шлях, і поле, і ріка, і звір;
але й в плачливому отому світі
так само, як над іншою землею,
і сонце йшло, й зоріло тихе небо,
плачливе небо в скривлених зірках, —
така Кохана.
Тепер вона ступає поруч бога,
хоч довгий саван заважає йти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.
Вона неначе стала при надії,
не думала й про мужа, що простує
попереду, не думала й про шлях,
що приведе її назад в життя.
Вона в собі вся скупчилась, посмертям
наповнена по вінця.
Як плід вбирає солодощі й тьму,
вона ввібрала в себе смерть велику,
таку нову, що й не збагнути їй.
В дівочості новітній, неторканій
вона вже існувала; стать її
була, немов надвечір юна квітка,
і так одвикли від звичаїв шлюбних
у неї руки, що й самого бога
безкрайно лагідний напутній дотик
її вражав, немов надмірна близькість.
Вона уже — не та білява жінка,
оспівана колись в піснях поета,
вона уже — не пахощі й не острів
широкої постелі, бо уже
вона не власність жодного мужчини.
Її розв'язано, мов довгі коси,
і віддано, мов пробуялу зливу,
й поділено, немов запас стократний.
Вона — вже корінь,
і коли нараз
її спинив і з розпачем промовив
до неї бог: «А він таки оглянувсь», —
безтямно й тихо запитала: «Хто?»
А там здаля, при виході у світло,
стояв хтось темний, що його обличчя
не розпізнати. Він стояв і бачив,
як на стезі дороги польової
печальнозорий бог і посланець
безмовно обернувся, щоб іти
за постаттю, яка назад верталась,

хоч довгий саван заважав іти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.
Переклад із німецької Миколи Бажана

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Уважно прочитайте перші дві строфи вірша. За допомогою яких художніх засобів описано царство Аїда?
2. Який настрій навіює цей пейзаж? На які події автор налаштовує читача?
3. Розкажіть про психологічний стан Орфея. Завдяки чому ми відчуваємо його?
4. Опишіть, якою постає у вашій уяві Еврідіка. Що увиразнено в її образі?
5. Як описані події сприймає Гермес — з байдужістю чи співчуттям? Аргументуйте відповідь текстом.
6. Поміркуйте, яку роль у творі відведено образу Гермеса – «бога мандрівок і доручень дальніх»?
7. Чому, на ваш погляд, Орфей зазнає поразки?
8. Визначте ідею цієї поезії.
9. Доведіть, що «Орфей, Еврідіка, Гермес» — вірш, у якому епічні елементи поєднуються з потужним ліричним струменем.
10. До роздуму над якими життєвими проблемами спонукає ця поезія?
11. Чи можна стверджувати, що Рільке переосмислює давньогрецький міф? Обґрунтуйте свою думку.

ОРФЕЙ, ЕВРІДІКА Й ГЕРМЕС

Уривок

…а зліва квапилась за ним Вона —
ота кохана, що забракло й лірі
здобутись на таку, як в неї, тугу,
бо й світ став стужений од неї й все поспіль:
ліс, і долина, і дорога, й простір,
і поле, і ріка, і звірина,
і в цьому світі туги, ніби десь
над іншою землею сонце йшло,
і небо, все озорене й притихле, —
це небо туги в шпичаках зірок —
така кохана.
…
Вона, тримавшись за Гермеса, йшла —
у смертнім рам'ї плуталися ноги —
така сполошена, покірна й ніжна.
Уся в собі, як образ Все-Надії,
не бачачи ні шляху, ні мандрівця,
що поруч був, вона ішла в життя.
Уся в собі. Наповнена по вінця
холодним небуттям.
Як овоч, повний солоду і томи,
уся налита повнотою смерті,
з таємною печаттю новизни.

Була вона в цнотливості новій
така недоторканна, стать її
скидалась на вечірню юну квітку,
а руки так од шлюбних втіх одвикли,
що навіть обережний доторк бога
вражав її, немов зухвала близькість.
Це вже була не та білява жінка,
що увійшла мотивом в спів поета,
уже не острів шлюбного кохання,
уже не власність будь-кого з мужчин,
вся — мов розвіяні довгасті коси,
мов випалі дощі, саможертовна,
як просфора, поділена на всіх.
Вона корінням стала. І коли
бог зупинив її і з болем мовив:
«він озирнувся!» — не збагнула мови,
і тільки запитала стиха «хто?»

Переклад із німецької Василя Стуса

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Наприкінці XIX — на початку XX століття в європейських літературах значного поширення набувають модерністські течії, з якими західні літературознавці прагнуть поєднати поезію Рільке, не виявляючи, однак, у цьому одностайності. Одні відносять її до символізму, інші — до експресіонізму, останнім часом на догоду моді пов'язують її з екзистенціалізмом. Справді, певними гранями, у різні періоди й різною мірою поезія Рільке перехрещувалася з модерністськими течіями, зокрема із символізмом, не зливаючись, проте, із жодною з них, далеко виходячи за їх вузькі рамки.

***Дмитро Наливайко**, український літературознавець*

Перекладати Рільке дуже важко. Його поезії можуть трансформуватися тільки в дуже розвинені мови. Крім того, тема віршів поета кристалізується і змістовно, і ритмічно, і інтонаційно, і навіть фонічно. Перекладаючи Рільке, мусиш гірко усвідомлювати, як багато губиться з його чарів, з його мудрості, з його доброти і ніжної людяності, з його природної граціозності. Але в цій гіркоті завжди підтримує високе поетове почуття упокорення.

***Василь Стус**, український письменник, перекладач і громадський діяч*

Ніхто не може передбачити, яку взагалі роль гратиме поезія в суспільстві майбутнього, яку роль гратиме в добу масового атеїзму і світової економіки релігія, християнство й інші світові віросповідання, що ввійшли у звичай, право, закон. Залишається послання, що на повну силу прозвучало у творчості Райнера Марії Рільке, так, як залишаються всі інші великі послання світової літератури, починаючи від Гомерових богів, що сміються, і коней, що плачуть.

***Ґанс Ґеорг Ґадамер**, німецький філософ, один із найвизначніших мислителів другої половини XX століття*

Підсумовуємо вивчене

1. Узагальніть відомості про тематику віршів М.-Р. Рільке.
2. У чому полягає своєрідність його лірики?
3. Пригадайте особливості модерністської літератури.
4. Подумайте, які риси модернізму простежуються в прочитаних віршах.
5. Розкажіть про вплив на творчість письменника його знайомства з українською і російською культурами.
6. Чим, на ваш погляд, можна пояснити інтерес до лірики Рільке у XXI столітті?
7. Підготуйте виразне читання вірша «Згаси мій зір…» або уривка з поезії «Орфей, Еврідіка, Гермес».
8. Використовуючи матеріали рубрики «Українські стежини світової літератури», підготуйте повідомлення на тему «В.Стус — перекладач творів Рільке».
9. Розгляньте підсумковий плакат[1]. Про які факти з життя і творчості Рільке він нагадує?

[1] У плакаті використано репродукцію картини *Едварда Джона Пойнтера* «Орфей і Еврідіка» та фото поштової листівки із зображенням Києва початку XX століття.

Федеріко Гарсіа Лорка
Federico García Lorca
(1898–1936)

Справжня поезія — це любов, мужність і жертва.
Федеріко Ґарсіа Лорка

ГІТАРА

Як заридала
моя гітара, —
розбилась досвітку
криштальна чара.
Ой заридала
моя гітара…
Хочу утішить —
надармо,
хочу утішить —
намарно.
Плаче, як вода,
що рине з яру,
плаче, як вітер,
що жене хмару.
Хочу впинити —
надармо,
вона ридає
за даллю.
Плаче пісок гарячий,
кличе біле латаття,
плаче стріла за ціллю,
вечір кличе світання,
плаче в голім гіллі
пташка остання.
А-ой, гітаро!
У серці п'ять ножів
одним ударом!

Починається плач
Гітари.
Розбиваються кубки
Світанку.
Починається плач
гітари.
Марно заспокоювати її.
Неможливо.
заспокоїти її.
Плаче монотонно,
як плаче вода,
як плаче вітер
за снігопадом.
Неможливо
заспокоїти її.
Плаче за речами
далекими.
За гарячим піском півдня,
що просить білих камелій.
Плаче стріла,
не влучивши в ціль,
вечір без ранку,
і рання пташка, що вмерла
на гілці дерева.
Ой гітаро!
Поранене серце
п'ятьма шпагами.

Переклад *з іспанської*
Миколи Лукаша

Підрядник
Вадима Васильцова

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО...

1. Яке враження справив на вас вірш «Гітара»?
2. Простежте, за допомогою яких художніх засобів створено образ гітари.
3. Які асоціації викликають у вас фінальні рядки вірша? Чим є гітара для ліричного героя?
4. Чи згодні ви з тим, що у вірші Лорки гітару олюднено? Доведіть свою думку.
5. Як у творі передано єдність гітари й гітариста?
6. З'ясуйте, яку роль в іспанській культурі відіграє гітара. Чи відобразилося національне ставлення до цього інструмента в прочитаному творі?
7. Порівняйте художній переклад і підрядник (дослівний переклад) вірша «Гітара». Поміркуйте, чи вдалося перекладачу зберегти образ гітари, створений автором оригіналу.

Цитати для душі від Лорки

- Що таке поезія? А ось що: союз двох слів, про які ніхто не підозрював, що вони можуть поєднуватися і, що, поєднавшись, вони будуть висловлювати нову таємницю кожного разу, коли їх промовлять.
- Уява – синонім здатності до відкриттів.
- Місія в поета одна – одушевляти в буквальному сенсі – дарувати душу.

ПРО ЦАРІВНУ МІСЯЦІВНУ

Прийшла в кузню Місяцівна
в серпанковім покривалі,
хлопчик дивиться на неї —
краса очі пориває.
Має білими руками,
аж малому серце в'яне,
вислоняє, грішна й чиста,
тугі перса олив'яні.
«Тікай, тікай, Місяцівно,
бо як вернуться цигани,
накують із твого серця
намиста й перснів багато».
«Дай я, хлоню, потанцюю,
бо як вернуться чхавале[1],
ти з закритими очима
лежатимеш на ковадлі».
«Тікай, тікай, Місяцівно.
Чуєш, тупотять бахмати[2]?»
«Ну-бо, хлоню, не топчися
по білі моїй крохмальній».

Альфонс Муха. Місячне сяйво (*1902*)

[1] *Чхава́ле* — ромською мовою *хлопці*.
[2] *Бахма́т* — бойовий верховий кінь (*діалектне*).

Битим шляхом скаче вершник,
мов у бубон в шлях бабаха,
а вже в кузні малий хлопчик
склепив віченьки бідаха.
Гаєм їхали цигани,
мусянджовії[1] примари.
Очі мружили набакир,
рівно голови тримали.
А в тім гаю пугач пуга,
пугач пуга тоскно й жаско…
пливе небом Місяцівна,
за руку держить хлоп'ятко.
В кузні туж, у кузні лемент,
плачуть, голосять цигани,
а царівну Місяцівну
повивають хмари, хмари.

Переклад з іспанської
Миколи Лукаша

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Якими думками, почуттями, настроями пронизано цей вірш?
2. Опишіть, якою ви уявляєте царівну Місяцівну. Завдяки чому у вашій уяві виник її образ?
3. Проаналізуйте композицію поезії. Чи згодні ви з тим, що у вірші можна виділити п'ять частин? Обґрунтуйте відповідь.
4. Яку роль у цій поезії виконують повтори?
5. Споконвічними мотивами іспанської народної поезії є кохання, фатальна доля, смерть. Чи можна стверджувати, що ці мотиви наявні й у вірші про царівну Місяцівну? Доведіть свою думку.
6. Послухайте виконання поезії іспанською мовою («ROMANCE DE LA LUNA LUNA») та українською за такими посиланнями:
   https://bit.ly/2VS8BqB; https://bit.ly/2O4UQ4y
   Яке враження справили на вас ці виконавські версії?
7. Порівняйте вірш із баладою Й.-В. Ґете «Вільшаний король». Що в них спільного?
8. Підготуйте виразне читання одного з наведених вище віршів Ф. Ґарсіа Лорки.

[1] *Мусянджо́вий* — латунний; латунь — метал жовтого кольору; тут це слово вживається, очевидно, щоб увиразнити блиск фігур вершників у місячному сяйві.

У творчій майстерні письменника

Лейтмотивний образ «Циганського романсеро» — **LUNA** (українською мовою перекладаємо як *місяць*). Цікаво, що це слово в іспанській мові жіночого роду. Така граматична особливість створює неабиякі труднощі при перекладі, оскільки в Лорки **LUNA** — це образ жінки, провісниці долі. Саме тому, щоб зберегти його, Микола Лукаш вдається до словосполучення *царівна Місяцівна*. Адже слово *місяць* в українських читачів аж ніяк не асоціювалося б із жіночим образом. *«Має білими руками»* (*«mueve la luna sus brazos»*) — невипадково саме такими рядками описано танок Місяцівни. Адже в іспанських танцях, зокрема у фламенко, саме рухи рук мають основне смислове навантаження.

Джозефіна Волл.
Богиня місяця (*1995*)

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

«Іспанець до мозку кісток», Лорка міг з повним правом називати себе «братом усіх людей». Справді, його поезія має інтернаціональний попит. Як справедливість і людська доброта.

***Василь Стус**, український письменник, перекладач і громадський діяч*

Він зумів відтворити у своєму мистецтві душу іспанця з такою своєрідністю, з якою вже протягом століть не відтворював жодний інший іспанський письменник... Лорка загинув, але пристрасна поезія його, сягнувши далеко за межі батьківщини поета, живе як дорогоцінний компонент не тільки іспанської, а й вселюдської, отже, й української культури.

***Іван Драч**, український письменник*

Дмитро ПАВЛИЧКО

ФЕДЕРІКО ҐАРСІА ЛОРКА

Сонет

На золотій околиці Гранади
Гарсіа Лорка горілиць лежить.
Він утопив свій погляд у блакить,
У синє небо, повне світла й знади.

А кров його в сухій траві горить
І сліпить, наче блискіт канонади.
Навколо вбивці повзають, як гади,
Маскуючись, міняє шкуру бридь.

Це єзуїтська головна прикмета —
Застрелити живого, наче пса,
Вважати богом мертвого поета!

Та хиляться над мертвим небеса,
Горять із плазнів сплетені тенета,
І сяє слова вічного яса!

1972

Олена Березіна. Фламенко

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Твори Ф. Ґарсіа Лорки перекладали такі видатні діячі української культури, як **Микола Лукаш, Василь Стус, Ігор Качуровський, Дмитро Павличко** та інші. Цікавою для дослідження є тема «Образ Федеріко Гарсіа Лорки в українській поезії». Адже життєвий і творчий шлях великого іспанця став джерелом натхнення для багатьох поетів, зокрема **Дмитра Павличка, Івана Драча, Бориса Олійника, Любові Забашти.**

Підсумовуємо вивчене

1. Як ви розумієте слова Ф. Ґарсіа Лорки, винесені в епіграф до статті про нього?
2. Прочитайте вірш Д. Павличка «Федеріко Ґарсіа Лорка». Яка ідея пронизує цю поезію?
3. Поясніть, у чому виявляється національна своєрідність лірики Лорки.
4. Яким ви уявляєте ліричного героя його творів?
5. Назвіть основні мотиви творчості поета.
6. Чи можна поезію Лорки назвати яскравим зразком модерністської лірики? Аргументуйте свою думку.
7. Розгляньте підсумковий плакат[1] до теми. Про які визначальні події в житті Лорки та особливості його творчості він нагадує? Розшифруйте, що означають наведені зображення. Підготуйте дудл, плакат, буктрейлер (*на вибір*), спрямований на популяризацію творчості Лорки.

[1] Плакат створено на основі картини *Джованні Вепхадзе* «Іспанська гітара».

Срібна доба російської поезії

- ✓ Пригадайте, що ви знаєте про такий літературно-мистецький напрям, як модернізм. Які течії раннього модернізму вам відомі?
- ✓ Назвіть твори французьких поетів-символістів, які ви запам'ятали з 10 класу. Як у них відобразилися основні естетичні принципи символізму?

Це була епоха пробудження самостійної філософської думки, розквіт поезії і загострення естетичної чуттєвості, релігійного неспокою і шукання, інтересу до містики й окультизму. З'явилися нові душі, були відкриті нові джерела творчого життя; бачилися нові зорі...

***Микола Бердяєв**, російський філософ*

Межа XIX–XX століття у Російській імперії відзначалася значним культурним злетом. М. Бердяєв назвав цей період *«культурним ренесансом»*. Особливо динамічно розвивалася поезія.

Згодом **початок 1890-х років — початок 1920-х років** у розвитку російської поезії назвали **срібною добою.** Таке найменування вона отримала за аналогією із XIX століттям — епохою, на яку припав розквіт російської літератури (коли творили О. Пушкін, М. Гоголь, Ф. Достоєвський), і яку метафорично називають *золотою добою.* Мистецькі пошуки цієї доби виявилися у різних течіях, провідними серед яких були **символізм, акмеїзм і футуризм**. Розглянемо їх докладніше.

СИМВОЛІЗМ

У 10-му класі ви ознайомилися із поезією французьких символістів Шарля Бодлера, Поля Верлена, Артюра Рембо і знаєте, що **символізм — одна з течій модернізму, у якій провідним засобом творення художньої реальності виступає символ, що наповнює конкретний образ багатозначністю.**

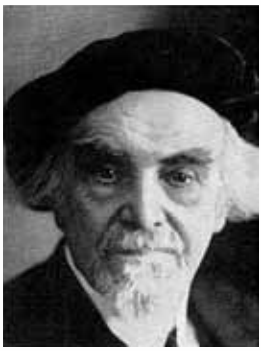

Микола Бердяєв

Пригадаймо основні ознаки символізму. Сутність цієї течії полягала у символізації зовнішніх виявів світу для осягнення його внутрішнього змісту. Завданням митця було побачити зв'язки між зовнішнім (реальним) і внутрішнім (ідеальним) світами, показати таємничу взаємозалежність усього на світі. Для символістської поезії були характерні такі особливості: **сугестивність** (натяк, навіювання, звернення до емоційної сфери читача); **символізація** (творення художньої реальності за допомогою символу); **музикальність** (поєднання слова

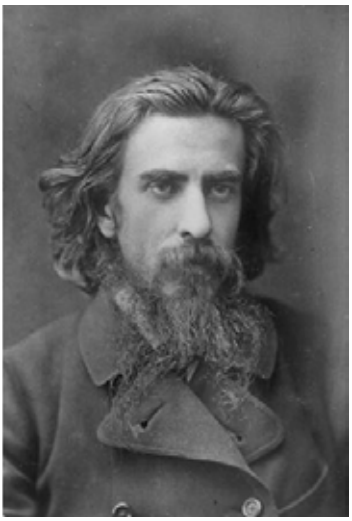

Володимир Соловйов

і музики, використання прийомів звукопису: алітерації, асонансу та ін.); **елітарність** (багатозначність символістської поезії вимагала особливого читача, читача-інтелектуала, читача-співавтора) та ін.

Російський символізм розвивав здобутки свого французького попередника, а також російської школи «чистого мистецтва» (вірші Ф. Тютчева, А. Фета та ін.).

Національну самобутність російського символізму визначило **вчення про Софію Премудрість Божу** релігійного філософа і поета **Володимира Соловйова**.

Намагаючись теоретично осмислити тему Софії, В. Соловйов пов'язав її з філософією **«всеєдності»**, за якою дійсність, життя розглядаються як єдиний універсальний організм, у якому об'єднані Бог і людство, людство і Космос, Істина, Добро, Краса.

Російський символізм був неоднорідним, у ньому існувало дві групи поетів: **«старші символісти»** (1890-ті роки) і **«молодші символісти»** (1900-ті роки). Розрізнялися вони не тільки за віком, а й за особливостями світосприйняття. Так, «старші» **(Валерій Брюсов, Костянтин Бальмо́нт, Дмитро Мережковський, Зінаїда Гіппіус, Федір Сологуб** та ін.) розвивали тенденції французького символізму, а «молодші» **(Олександр Блок, Андрій Бєлий, В'ячеслав Іва́нов** та ін.) формувалися під впливом релігійної філософії В. Соловйова.

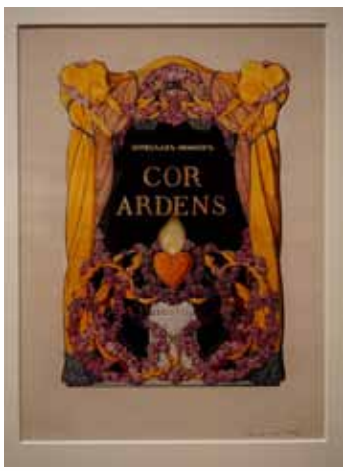

Костянтин Сомов. Обкладинка до збірки віршів К. Бальмонта «Жар-птиця» (*1901*) Фронтиспис до книги В'ячеслава Іванова «Cor ardens» (*1907*)

У 1910-х роках у російському символізмі намітилася криза, що призвела до появи таких течій, як **акмеїзм і футуризм.**

АКМЕЇЗМ

Акмеїзм виник у 1912 році у надрах поетичної спілки **«Цех поетів»**, яка відмежувалася від символізму. Вже сама назва спілки вказувала на ставлення митців до поезії, що сприймалася як професійна діяльність, яку необхідно вдосконалювати (пор.: у символістів поезія — таїнство, божественне осяяння).

Акмеїзм (від грецьк. *akme — вершина, вищий ступінь або якість чогонебудь*) **— модерністська течія в російській поезії 10-х років XX століття, головною ознакою якої, на противагу символізму, було відображення земного, конкретного, предметного світу.**

Найяскравіші представники акмеїзму — **Микола Гумільов, Сергій Городецький, Анна Ахматова, Осип Мандельштам, Володимир Нарбут** та ін.

Визнаючи символізм за свого *«батька»*, акмеїсти разом із тим виступали проти надмірного ірраціоналізму та містики, вважали, що непізнаване не можна пізнати, та й не слід цього робити. Поети-акмеїсти не сприймали властивої символізму туманності, вони виступили **за відображення конкретного предметного світу, за чіткість, простоту й однозначність художніх образів.** *«Боротьба між акмеїзмом і символізмом... є, насамперед, боротьба за цей світ, гучний і барвистий, що має форму, вагу й час»*, — наголошував С. Городецький. Важливою ознакою акмеїстичних творів стала **предметна деталізація художніх образів, поетизація світу речей і побуту.** Ця ознака більшою мірою проявилася у творчості Анни Ахматової.

Поезію акмеїстів вирізняють яскраві культурні асоціації, звернення до минулих епох. О. Мандельштам назвав акмеїзм *«тугою за світовою культурою»*. Поети цієї течії зверталися до античності і середньовіччя (О. Мандельштам), східної і африканської екзотики (М. Гумільов), слов'янської міфології (С. Городецький), а поезія В. Нарбута, нашого співвітчизника, пройнята образами й мотивами української культури.

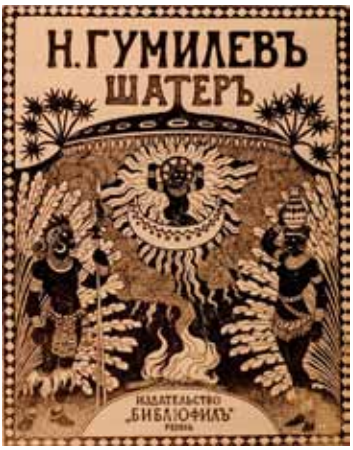

Микола Калмаков. Обкладинка 2-го вид. збірки М. Гумільова «Шатро» (*1922*)
Георгій Нарбут. Обкладинка збірки віршів В. Нарбута «Алілуя» (*1919*)

ФУТУРИЗМ

Футуризм (від лат. *futurum — майбутнє*) – **авангардистська течія в літературі й мистецтві 10–30-х років XX століття, в основі якої лежить ідея створення надмистецтва, що здатне змінити світ.**

Казимир Малевич. Будетлянський силач (*1920*)

Футуризм, як і символізм, був інтернаціональним явищем, яке охопило не тільки літературу, а й живопис, музику, скульптуру. Він з'явився у 1909 році в Італії. Російський футуризм виник майже водночас з італійським, його появу знаменували поетичні збірки **«Пролог. Егофутуризм» (1911), «Ляпас громадському смаку» (1912).** Діяльність російського футуризму визначило декілька груп, найяскравішою з яких була **«Гілея».** До неї входили **кубофутуристи**[1] **Велимир Хлєбников, брати Давид і Микола Бурлюки, Володимир Маяковський, Василь Каменський** та ін. Російський футуризм був бунтівною течією, він народився з невдоволення традиційним мистецтвом. Одним із програмних положень футуризму став **розрив із традиційною культурою, заперечення літературних традицій.** Зокрема кубофутуристи вимагали *«скинути Пушкіна, Достоєвського, Толстого... з Пароплава сучасності»*. Представники цієї течії оголосили себе **творцями нового мистецтва,** яке відповідало б духу сучасності. У своїх творах вони зверталися до урбаністичної тематики, уславляли людину майбутнього і машинну цивілізацію. Важливе значення футуристи надавали **словотворчості.** Утверджуючи самоцінність слова, поети прагнули до перетворення реальної мови на «зарозумілу», яка за словами В. Хлєбникова, може з'єднати людей. Це призвело до появи значної кількості **неологізмів** (одним із найвідоміших неологізмів була самоназва гуртківців «Гілеї» – *будетлянє*[2]**).**

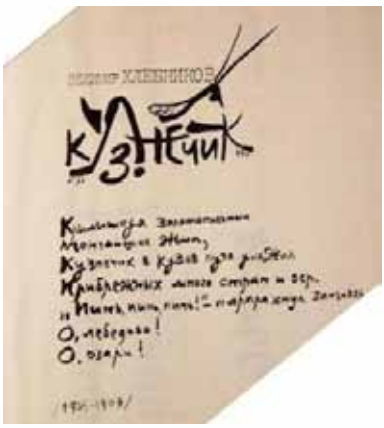

Поетичні оновлення досягалися і завдяки **депоетизації мови,** коли у твори навмисно вводилися стилістично недоречні слова, вульгаризми, технічні терміни. Футуристи також **відмовлялися від розділових знаків,**

[1] Назва запозичена від однойменного напряму авангардизму у живописі, який у свою чергу виник як поєднання концепцій двох живописних напрямів: кубізму і футуризму.

[2] Від рос. *будет — буде*; «будетлянє» — провісники майбутнього.

відкидали правопис, намагалися ввести «телеграфний» синтаксис (без прийменників). Велике значення поети-новатори надавали **візуалізації,** яку запозичили з авангардного живопису. Вони використовували різні шрифти, фігурно розташовували слова, розміщували віршовані рядки «сходинками», видавали твори на шпалерах та ін.

Володимир та *Давид Бурлюки*.
В. Каменський. Обкладинка та сторінка збірки «Танго з коровами». (*1914*)

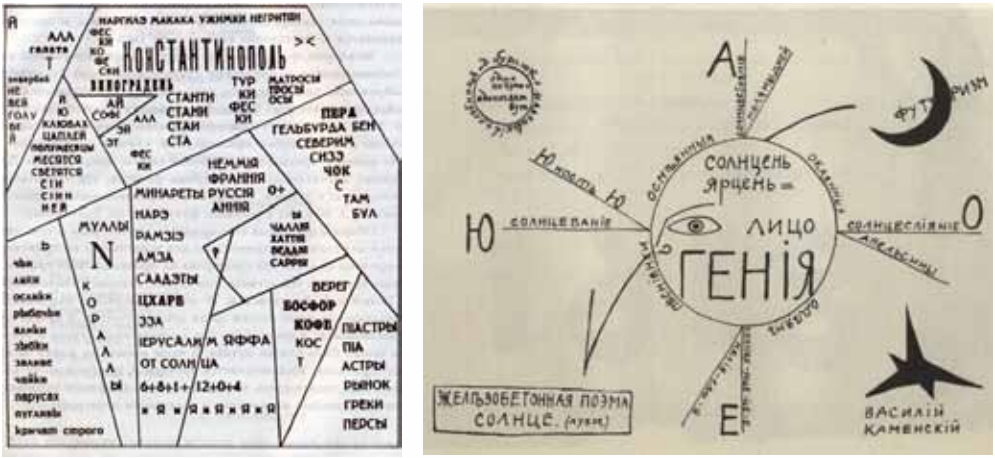

В. Каменський та його «Залізобетонні поеми». «Константинополь» (*1913*)
«Сонце (Лубок)» (*1917*)

Важливою ознакою поезії футуристів була **орієнтація на проголошення, публічність.** Подібні творчі експерименти увиразнювали поетичну мову і приголомшували публіку, чого і прагнули футуристи.

Поезія срібної доби мала великий вплив на розвиток російської літератури. Естетичні пошуки поетів збагатили зображальний арсенал, поетичну образність і стилістику, розкріпачили поетичну уяву, змусили митців звернутися до нових ритмічних і звукових форм.

Поезія срібної доби — яскраве і неоднорідне явище, воно представлене і течіями зі своїми чіткими програмами, і творчістю поетів, які не були об'єднані спільними теоретичними платформами. Як приклад, так звані **«новоселянські» поети**, які зверталися до теми селянської Росії, картин природи, усної народної творчості. Найвідомішим з них був **Сергій Єсенін**. Поезію срібної доби неможливо уявити і без **Івана Буніна, Марини Цвєтаєвої, Владислава Ходасевича, Максиміліана Волошина.** Творчість цих поетів була поза межами літературних угруповань.

Борис Кустодієв. Портрет М. А. Волошина (*1924*)
Валерій Скобєєв. С. Єсенін. Останній поет села (*1985*)

ТРАГІЧНІ ДОЛІ МИТЦІВ СРІБНОЇ ДОБИ

За невелику, але бурхливу історію свого існування срібна доба російської поезії пережила небувалий злет, що був жорстоко перерваний революцією 1917 року і тоталітарним радянським режимом. Доля багатьох митців срібної доби склалася трагічно. У 1921 році від хвороб, зневіри й емоційного виснаження помер О. Блок, у цьому ж році більшовиками був розстріляний М. Гумільов, загинув у таборах ГУЛАГу О. Мандельштам, вчинили самогубство М. Цвєтаєва та В. Маяковський. Від сталінського терору постраждала Анна Ахматова та її родина. Д. Мережковський, З. Гіппіус, В. Соловйов, К. Бальмонт емігрували... Та попри все висока культура срібної доби російської поезії збереглася і відродилася у поетичних наслідуваннях, наукових дослідженнях, читацькому сприйнятті.

1. Поясніть, чому російську поезію межі XIX–XX століть називають срібною добою.
2. Розкрийте характерні ознаки акмеїзму і футуризму в порівнянні із символізмом.
3. Накресліть і заповніть у зошиті таблицю.

«Провідні течії срібної доби російської поезії»

	Символізм	Акмеїзм	Футуризм
Хронологічні рамки			
Представники			
Сутність			
Стильові особливості			

4. Розкажіть про трагічні долі митців срібної доби.

Мистецькі передзвони

Срібною добою почали називати не тільки поезію, а майже усю художню культуру Росії межі XIX–XX століття (за винятком революційних явищ). Найбільш помітними у ній були художні товариства. Для них було характерно розчарування в академізмі і критичне ставлення до передвижництва. Так, художники **«Світу мистецтва»** (О. Бенуа, К. Сомов, Л. Бакст та ін.) пріоритетним вважали естетичне начало і прагнули у своїй творчості до символізму.

Лев Бакст. Вечеря (*1902*)

Олександр Бенуа. Прогулянка короля (*1906*)

А митці двох авангардистських угруповань **«Бубновий валет»** (П. Кончаловський, І. Машков, А. Лентулов та ін.) та **«Ослячий хвіст»** (М. Ларіонов, Н. Гончарова, брати В. та Д. Бурлюки, К. Малевич та ін.) зовсім порвали з традиціями реалістичного живопису. До речі, саме з діяльністю «Бубнового валета» та «Ослячого хвоста» був тісно пов'язаний і літературний кубофутуризм.

Цікаво, що серед авангардистських художників було чимало вихідців з України. Так, Казимир Малевич народився в Києві, Михайло Ларіонов був родом з Херсонщини, а брати Бурлюки — з Харківщини. «Мій колорит глибоко національно український, — писав Давид Бурлюк. — Помаранчеві, зелено-жовті, червоні, сині тони б'ють Ніагарами з-під мого пензля. Коли я рисую, мені здається, що я дикун, котрий тре сук однієї фарби об іншу, щоб одержати кольоровий ефект. Ефект горіння…».

Літературні нотатки подорожнього

На початку XX століття одним із центрів культурного життя митців срібної доби було літературно-артистичне кафе або арт-підвал «Бродячий Собака». Воно було відкрито у Петербурзі і проіснувало з 31 грудня 1911 по 3 березня 1915. У назві кафе обіграно образ художника як безпритульного собаки.

Мстислав Добужинський. Емблема арт-підвалу «Бродячий собака» (*1912*)

Тут влаштовувалися театральні вистави, лекції, поетичні й музичні вечори. На підмостках «Бродячого собаки» часто виступали Микола Гумільов, Анна Ахматова, Велимир Хлєбников, Володимир Маяковський та ін. Чимало поетів тут уперше прочитали свої вірші.

У 2001 році, на хвилі інтересу до культури срібної доби знаменитий арт-підвал відкрили знову. Сьогодні там, як і раніше, проводяться різноманітні виставки й творчі зустрічі.

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОБЩЕСТВО ИНТИМНАГО ТЕАТРА—СОБ.

ВЕЧЕРЪ ПОЭТОВЪ

Романсы Т. А. ВЕРХОВСКАЯ

Участвуютъ: АННА АХМАТОВА, СЕРГЕЙ ГОРОДЕЦКІЙ, НИК. ГУМИЛЕВЪ, ГЕОРГІЙ ИВАНОВЪ, О. МАНДЕЛЬШТАМЪ, МАРІЯ МОРАНСКАЯ и Б.Л. ПАСТЕРНАКЪ.

Програмка одного із вечорів і постійні відвідувачі «Бродячого собаки». Фото (*1911–1915*)

Читачеві XXI століття

Справжнім подарунком для українських шанувальників поезії срібної доби стала антологія **«Хотінь безсенсовних отрута»: 20 російських поетів «срібного віку» в українських перекладах»**, що побачила світ у 2007 році. Вірші В. Брюсова, О. Блока, М. Гумільова, О. Мандельштама, Анни Ахматової та інших поетів зібрані в українських версіях у виконанні найяскравіших перекладачів — від Івана Франка до Дмитра Павличка. *«...Сьогодні переклади не виконують ознайомлювальної функції — оригінали приступні майже всім освіченим українцям. Але ж поезії не читають в ім'я голої інформації про сюжети. Не можна говорити про справжню гуманітарну освіченість без знання творів російських поетів "срібного віку". А добрий переклад є насамперед явищем своєї рідної культури»*, — наголошує автор і упорядник збірки, відомий науковець і перекладач Максим Стріха.

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

У Росії на початку століття був справжній культурний ренесанс. Тільки ті, котрі жили у цей час, знають, який творчий злет був у нас пережитий, яке віяння духу охопило російські душі. Росія пережила розквіт поезії і філософії, пережила напружені релігійні пошуки, містичні й окультні настрої.

Микола Бердяєв, *російський філософ українського походження*

У нас за плечима — великі тіні Толстого і Ніцше, Вагнера і Достоєвського. Все змінюється; ми стоїмо перед новим і всесвітнім. <...> Ми пережили те, що іншим вдається пережити за сто років; недарма ми бачили, як у громах і блискавках стихій земних і підземних нове століття кидало в землю своє насіння; в цьому грозовому світі нам мріялися і умудрили нас пізньою мудрістю — всі віки.

Олександр Блок, *російський поет*

Срібна доба була початком: модерністської епохи, Справжнього Двадцятого Століття, творчості багатьох російських письменників, які його прославили.

Срібна доба стала продовженням: вона не змогла б відбутися без спадку російської золотої доби.

Срібна доба була кінцем: у 1920-ті роки література стала існувати зовсім в іншому історичному та культурному контексті.

Ігор Сухих, *російський літературознавець*

Підсумовуємо вивчене

1. Роздивіться інформаційний плакат, присвячений срібній добі російської поезії. Поясніть взаємозв'язок течій. Прокоментуйте їх стильові особливості на прикладі прочитаних вами творів.

2. Складіть асоціативний кущ до образу Олександра Блока.

3. Знайдіть і прокоментуйте у вірші О. Блока «Незнайома» ознаки, які підтверджують належність твору до символізму.

4. Чи вважаєте ви долю і вдачу Анни Ахматової героїчною? Підтвердьте свою думку конкретними фактами із творчого та життєвого шляху поетеси. Які риси характеру допомогли їй вижити у трагічні моменти життя?

5. Підготуйте рекламний проект/буктрейлер/постер, присвячений творчості Олександра Блока або Анни Ахматової[1].

6. У нідерландському містечку Лейден, у рамках проєкту «Wall Poems» («Вірші на стінах») на стінах будинків було розміщено 101 вірш поетів з різних країн світу. Є серед них і російська поезія срібної доби. Так, першим твором, що прикрасив один із будинків, став вірш Марини Цвєтаєвої «Моїм віршам». На стінах інших будинків можна знайти вірші О. Блока, Анни Ахматової, О. Мандельштама, В. Хлєбникова. Якби подібний проєкт відбувся у вашому місті, які б вірші митців срібної доби ви для нього обрали?

[1] Для виконання плакатів або постерів можете скористатися онлайн-сервісом графічного дизайну CANVA: https://www.canva.com/

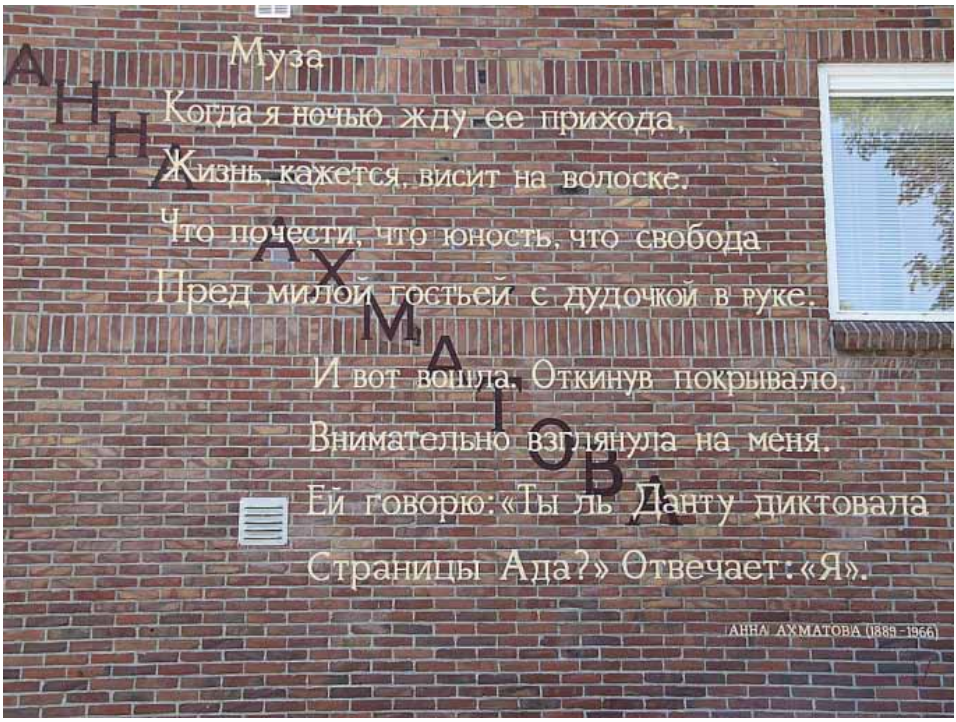

Вірші Олександра Блока та Анни Ахматової
на стінах Лейдена

7. Уважно роздивіться картину Миколи Смірнова «Срібна доба»[1]. Установіть, як стосуються зображені художником предмети до срібної доби російської культури. Уявіть, що вам замовили подібний літературний натюрморт. Які артефакти срібної доби ви розмістили б на своїй картині?

Микола Смірнов.
Срібна доба (1986)

8. Намалюйте інформаційний плакат або створіть колаж до теми «Срібна доба російської поезії». Захистіть його у класі.

[1] На картині М. Смірнова «Срібна доба» зображено такі предмети: картина Б. Кустодієва «Діти в маскарадних костюмах» (на стіні, у рамці), фарфорова статуетка К. Сомова «Дама, яка знімає маску» (праворуч на скриньці), свічник у вигляді арлекіна (ліворуч на столі), збірки творів О. Блока («Вірші про Прекрасну Даму», «Ямби», «Театр»), збірка віршів Анни Ахматової «Подорожник», номери літературно-художнього журналу «Жар-птиця» та ін. Предмети натюрморту зображені на тлі шпалер із зображенням голів демонів М. Врубеля.

Олександр Блок
Александр Блок
(1880–1921)

Є поети, чия творчість входить у наші серця як безцінний дар, з котрим ми ніколи не розлучаємося. Серед них — Олександр Блок — зоря першої величини у сліпучо-яскравому сузір'ї російської поезії.

Максим Рильський

НЕЗНАЙОМА

Щовечора над ресторанами,
Де шал гарячий не приглух,
Правує окриками п'яними
Весни хмільний і тлінний дух.

Удалині, в нудоті вуличній,
Над заміським затишшям дач,
Ледь золотіє крендель в булочній
І ріже слух дитячий плач.

І кожний вечір, за шлагбаумами,
Заламуючи котелки,
Серед канав гуляють з дамами
На всякий дотеп мастаки.

Там кочети скриплять над озером,
І чується жіночий виск,
А в небі, все схопивши позирком,
Байдуже скривлюється диск.

І мій єдиний друг, наморений,
В моїм видніє келишку
І, тайним хмелем упокорений,
Як я, таїть журбу важку.

А там, біля сусідніх столиків,
Лакеї заспані стирчать,
І пияки з очима кроликів
«In vino veritas!»[1] кричать.

І кожен вечір, в час умовлений
(Чи це не мариться мені?),
Дівочий стан, шовками зловлений,
Пливе в туманному вікні.

Вона повільно йде між п'яними,
І все зажурена, одна,
Духами дишачи й туманами,
Сідає мовчки край вікна.

І віють давніми й оздобними
Повір'ями тугі шовки,
І брилик з перами жалобними,
І персні гарної руки.

Чудною близькістю закований,
За темну я дивлюсь вуаль —
І бачу берег зачарований
І чарами пойняту даль.

Мені всі тайнощі довірено
З чиїмось сонцем заодно,
І душу всю мою незмірену
Терпке пронизує вино.
І, сколихнувшись, пера струсячі
У мозку тріпотять моїм.
І очі сині-сині, тужачи,
Цвітуть на березі смутнім.

В моїй душі є скарб, і вручено
Від нього ключ лише мені!
Потворо захміліла й змучена,
Це правда: істина — в вині!

Переклад із російської Михайла Литвинця

[1] Істина в вині! (лат.)

НЕЗНАКОМКА

По вечерам над ресторанами
Горячий воздух дик и глух,
И правит окриками пьяными
Весенний и тлетворный дух.

Вдали над пылью переулочной,
Над скукой загородных дач,
Чуть золотится крендель булочной,
И раздаётся детский плач.

И каждый вечер, за шлагбаумами,
Заламывая котелки,
Среди канав гуляют с дамами
Испытанные остряки.

Над озером скрипят уключины
И раздаётся женский визг,
А в небе, ко всему приученный
Бессмысленно кривится диск.

И каждый вечер друг единственный
В моём стакане отражён
И влагой терпкой и таинственной
Как я, смирён и оглушён.

А рядом у соседних столиков
Лакеи сонные торчат,
И пьяницы с глазами кроликов
«In vino veritas!» кричат.

И каждый вечер, в час назначенный
(Иль это только снится мне?),
Девичий стан, шелками схваченный,
В туманном движется окне.

И медленно, пройдя меж пьяными,
Всегда без спутников, одна
Дыша духами и туманами,
Она садится у окна.

И веют древними поверьями
Её упругие шелка,
И шляпа с траурными перьями,
И в кольцах узкая рука.

И странной близостью закованный,
Смотрю за тёмную вуаль,
И вижу берег очарованный
И очарованную даль.

Глухие тайны мне поручены,
Мне чьё-то солнце вручено,
И все души моей излучины
Пронзило терпкое вино.

И перья страуса склонённые
В моём качаются мозгу,
И очи синие бездонные
Цветут на дальнем берегу.

В моей душе лежит сокровище,
И ключ поручен только мне!
Ты право, пьяное чудовище!
Я знаю: истина в вине.

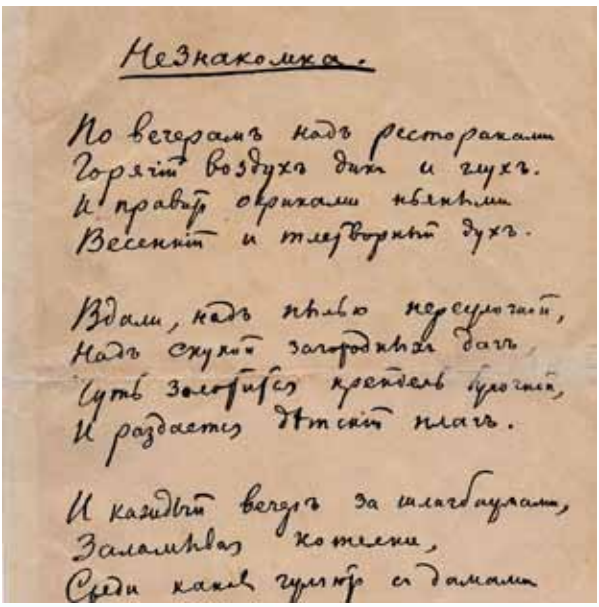
Незнакомка.

По вечерамъ надъ ресторанами
Горячій воздухъ дикъ и глухъ.
И правитъ окриками пьяными
Весенній и тлетворный духъ.

Вдали, надъ пылью переулочной,
Надъ скукой загородныхъ дачъ,
Чуть золотится крендель булочной,
И раздается дѣтскій плачъ.

И каждый вечеръ за шлагбаумами,
Заламывая котелки,
Среди каналъ гуляютъ съ дамами

Автограф вірша
О. Блока «Незнайома»
(*1906*)

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Яке враження справив на вас вірш «Незнайома»? Як ви думаєте, про що він?
2. Змалюйте словесно образ Незнайомої та обивательського світу. Якби ви малювали ілюстрацію до вірша, які фарби в ній переважали б? Поясніть свій вибір.
3. На які частини можна поділити вірш? Які почуття і образи домінують у кожній з них?
4. Які образи й деталі втілюють бездуховність повсякденного життя?
5. Проаналізуйте образ Незнайомої. Як ви думаєте, Незнайома — це реальність чи видіння?
6. Уважно роздивіться інформаційний плакат[1], присвячений віршу «Незнайома». Коментуючи його, зверніть увагу на особливості композиції, образ ліричного героя, ідею твору. Спираючись на плакат, доведіть, що протиставлення двох частин вірша виражається на рівні образів, лексики, звукової організації.

[1] В інформаційному плакаті використано фрагменти ілюстрації *Іллі Глазунова*.

7. Назвіть і прокоментуйте образи-символи у вірші.
8. Прочитайте фінальні рядки вірша. Як ви думаєте, який зміст у них вкладає автор?
9. Порівняйте український переклад М. Литвинця (або І. Глинського) з текстом оригіналу. До яких змін вдався перекладач? Чи зміг він передати основну думку твору та зберегти провідні художні засоби?

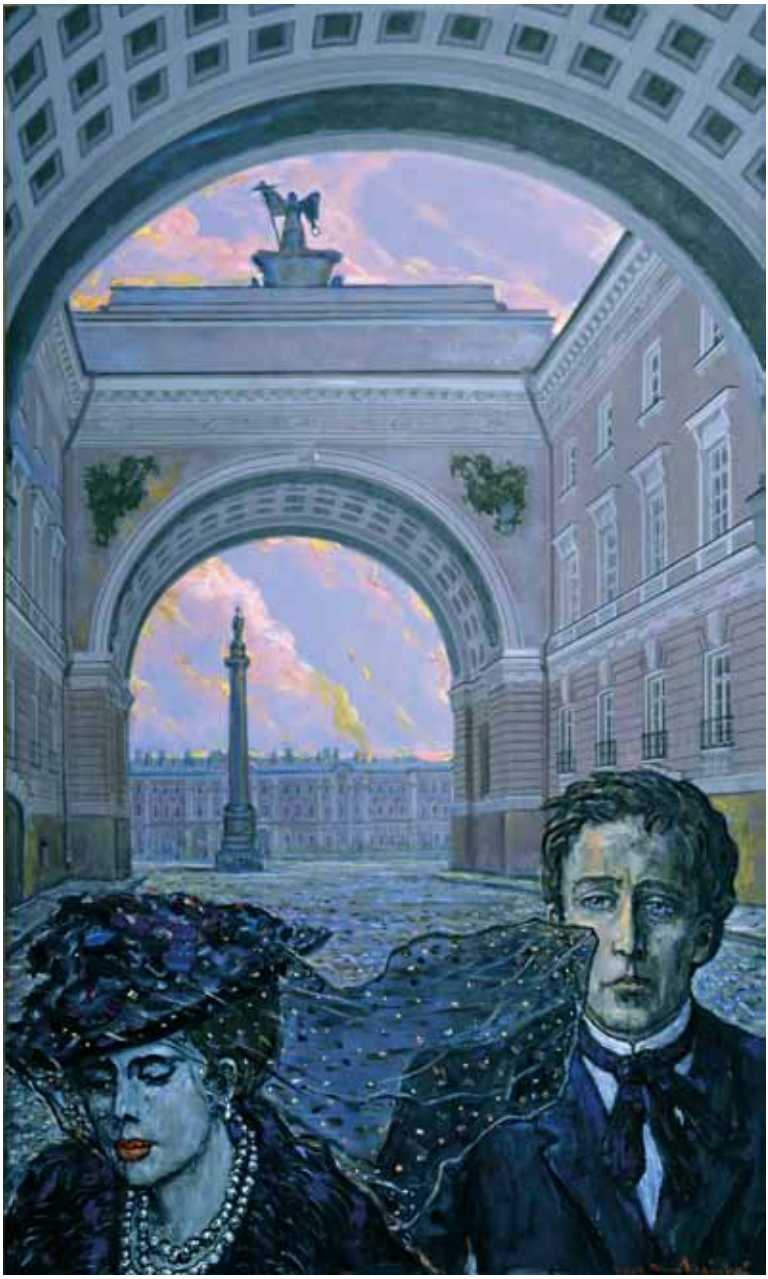

Ілля Глазунов. Поет Олександр Блок і Незнайома

У творчій майстерні письменника

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ОЛЕКСАНДРА БЛОКА

Поезію Олександра Блока вирізняє особлива вишуканість у використанні традиційних для символізму художніх прийомів і засобів. Насамперед відзначимо **символічні образи**, що відтворюють містичні переживання поета й осмислення надлюдської сфери. Таким образам-символам сам Блок надавав важливого значення, він називав їх «словами-зірками», на яких тримається поетичне ціле: *«Усякий вірш — покривало, що розтягнуто на вістрі кількох слів. Ці слова сяють, як зірки. Через них існує вірш. Тим він темніший, що далі ці слова від тексту. У найтемнішому вірші не блищать ці окремі слова, він живиться не ними, а темною музикою просочений і пересічений»*. Образи *туманів і снів, зорі й весни, дороги й вітру, пожежі й бурі, Прекрасної Дами й Незнайомої* тощо стали символами, що поєднують особисті, інтимні переживання автора й суспільне життя, світ мрій і реальність, минуле, сучасне та майбутнє.

Олександра Блока також називають **«поетом метафори»**. Дослідник Віктор Жирмунський наголошував, що для Блока метафоричне сприйняття світу було головною ознакою справжнього поета, для якого романтичне перетворення світу за допомогою метафори — не просто вільна поетична гра, а істинне усвідомлення таємничої сутності життя. Так, у вірші «Незнайома» ми знаходимо чимало метафор, які перетворюють повсякденну реальність на романтичну мрію: *«Дівочий стан, шовками зловлений, / Пливе в туманному вікні»*, *«Духами дишачи й туманами»*, *«І віють давніми й оздобними / Повір'ями тугі шовки»*, *«І очі сині-сині, тужачи, / Цвітуть на березі смутнім»* та інші.

Однією з найхарактерніших особливостей блоківського поетичного стилю є **музикальність.** За спостереженнями поета Валерія Брюсова, Блок уміє знаходити співучість у самому поєднанні звуків, нерідко порушуючи при цьому розмір, а риму замінюючи на алітерацію чи співзвучність закінчень. Та й сам Олександр Блок зазначав: *«Спочатку була музика. Музика — це сутність світу. Світ росте у пружних ритмах... Зростання світу — це культура. Культура — це музикальний ритм»*. За спогадами сучасників поета, саме музикальність його віршів приваблювала прихильників. *«До якого літературного напряму, до якої літературної школи належала поезія Блока, нас тоді не цікавило: ми її слухали, вона проникала в нас і запам'ятовувалася мелодично...»*, — писав художник Юрій Аннєнков.

Олександр Блок (*1920*)

Мистецькі передзвони

Загадкою епохи і символом часу називали двох романтичних геніїв XX століття — художника Михайла Врубеля і поета Олександра Блока. У своїй творчості О. Блок використовував чимало образів, мотивів і символів М. Врубеля. Найвідоміша врубелівська тема, що оселилася в ліриці російського символіста, пов'язана із серією картин із зображенням Демона. Ліричного героя поета проймають демонівська самотність, бентежність духу, гіркота пізнання. Улюблені лілово-сині кольори художника стають домінувальними і в поетичних полотнах Олександра Блока. Демон Врубеля для Блока стає уособленням поета-лірика.

Дослідники неодноразово стверджували: «Хто зрозуміє Блока, той зрозуміє і Врубеля». Бажаємо вам не просто відкрити для себе творчість двох геніїв, а й насолодитись яскравими барвами й величавими образами поетичного живопису Михайла Врубеля й живописної поезії Олександра Блока. Сподіваємось, що тема «М. Врубель і О. Блок» стане цікавою і для написання дослідницької роботи або підготовки літературного проєкту.

Михайло Врубель. Демон, що сидить (*1890*)

Михайло Врубель. Демон зборений (*1902*)

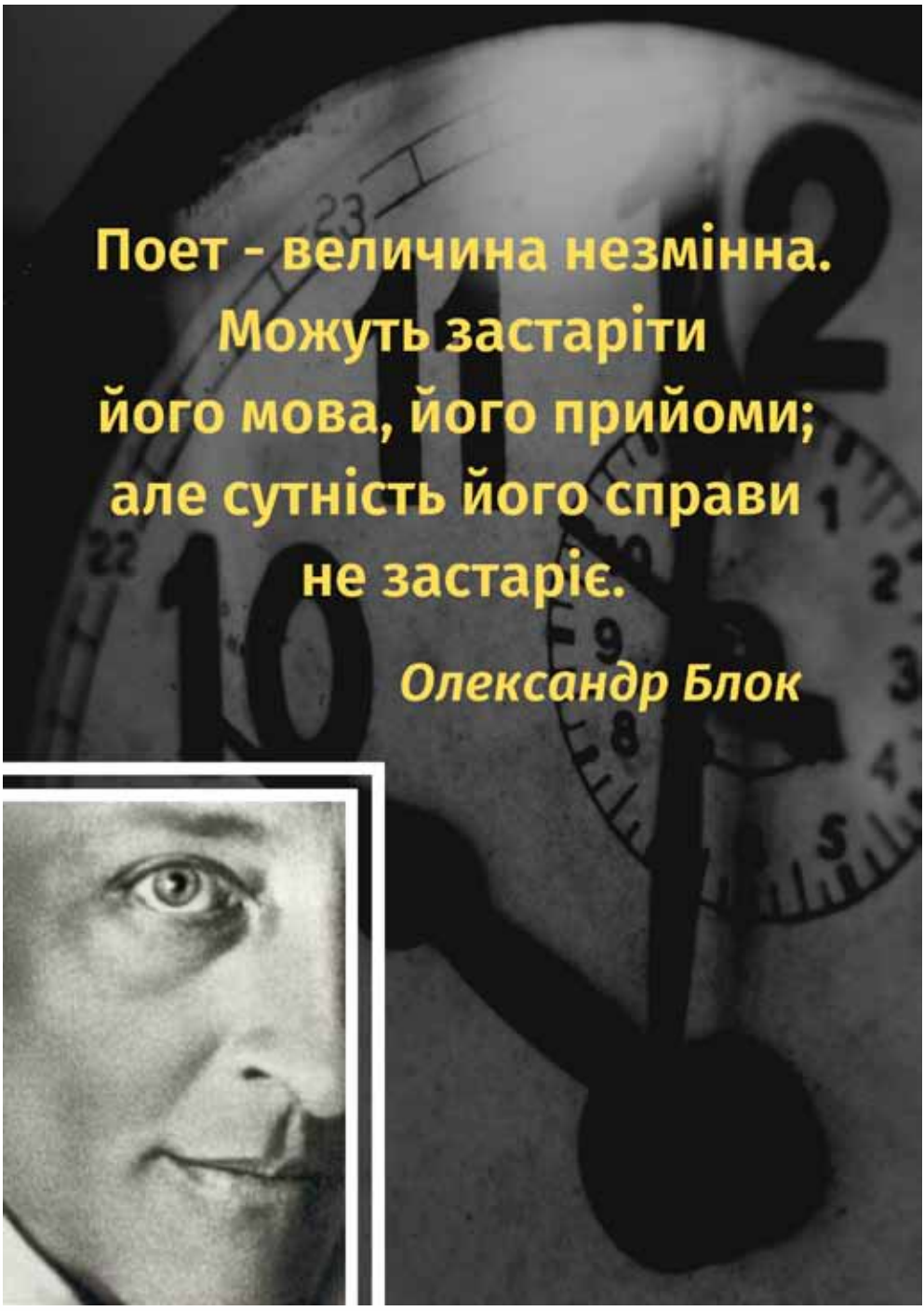

Плакат виконано за допомогою онлайн-сервісу графічного дизайну CANVA: https://www.canva.com/

Цитати для душі від О. Блока

- Творчість великих митців — це завжди прекрасний сад із квітами та реп'яхами, а не красивий парк з утрамбованими доріжками.
- У кожній людині є кілька людей, і всі вони воюють одна з одною, і не завжди найгідніша перемагає. Але часто життя саме розв'язує те, що здавалося найбільш нерозв'язаним.
- Тільки правда, якою б тяжкою вона не була, — легка.
- Тільки закоханий має право називатися людиною.
- Яка жага безумна — жить.
  Все здійснене обожествити,
  І втілити все нерозкрите,
  В нечуваному продзвеніть!
  (*Переклад із російської Максима Рильського*)
- Сотри случайные черты —
  И ты увидишь: мир прекрасен.
  Познай, где свет, — поймешь, где тьма.

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Творчість О. Блока ще за життя поета була добре відома у нашій країні. Зокрема поет двічі бував у Києві. У 1907 році Блок виступив на літературному вечері, що відбувся у Київському оперному театрі.

Серед найвідоміших перекладачів творів Блока — Максим Рильський, Григорій Кочур, Дмитро Павличко. Максим Рильський та Дмитро Павличко написали про творчість Блока статті, а Ліна Костенко присвятила поетові такі проникливі рядки:

Учора в дощ зайшов до мене Блок.
Волосся мокре, на щоках росинки.
Блідий од смутку, тихий од думок,
близький до сліз, реальний до ворсинки
Постояв трохи, слів не говорив,
поусміхався дивними очима.
І ніч у зламах врубелівських крил
стояла довго в нього за плечима…

Олександр Блок у Києві
(*фото 1907*)

Поетичне відлуння

Анна АХМАТОВА

Фото Анни Ахматової

Олександру Блоку
У гостину до поета
Я прийшла. Неділя. Південь.
Тихо й просторо в кімнаті,
А за вікнами — мороз,

І стоїть багряне сонце
Над кошлатим сизим димом…
Як же мовчазний господар
Ясно дивиться навстріч!

І такі у нього очі —
Кожен їх запам'ятає,
А мені вже, обережній,
Краще й не дивитись в них.

Та розмови не забуду
В димний полудень, в неділю,
В домі сірім і високім
Коло моря і Неви.

Січень 1914

Переклад з російської Світлани Жолоб

Марина ЦВЕТАЕВА

Фото Марини Цвєтаєвої

Имя твое — птица в руке,
Имя твое — льдинка на языке.
Одно-единственное движенье губ.
Имя твое — пять букв[1].
Мячик, пойманный на лету,
Серебряный бубенец во рту.
Камень, кинутый в тихий пруд,
Всхлипнет так, как тебя зовут.
В легком щелканье ночных копыт
Громкое имя твое гремит.
И назовет его нам в висок
Звонко щелкающий курок.
Имя твое — ах, нельзя! —
Имя твое — поцелуй в глаза,
В нежную стужу недвижных век.
Имя твое — поцелуй в снег.
Ключевой, ледяной, голубой глоток…
С именем твоим — сон глубок.

Апрель 1916

[1] Вірш М. Цвєтаєвої «Имя твое — пять букв…» був написаний у 1916 році, а за орфографією російської мови, що діяла до 1918 року, прізвище Олександра Блока писалося з 5 букв: Блокъ.

Мистецькі передзвони

Багато творів Олександра Блока покладено на музику. Це і 7 романсів Дмитра Шостаковича, і симфонія «На полі Куликовім» Юрія Шапоріна, й ораторія «Пісні вітрові» Володимира Рубіна. Є музичні твори на вірші Блока і в репертуарі сучасного українського композитора Валентина Сильвестрова, у музиці якого, як і в ліриці Блока, панує метафора.

Поезії Блока суголосні Другий і Третій фортепіанні концерти Сергія Рахманінова, що насичені складною символікою і тривожними передчуттями. Лірику Блока й музику Рахманінова об'єднує тема батьківщини, її майбутнє.

Данило Федоров. Портрет Олександра Блока (*2007*)

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Музика творення, музика життя, музика зоряної мислі, а не «музика революції» — це Блок, це планетарне звучання його поезії, натхненна й сяюча вібрація його слова в душі російської культури.

***Дмитро Павличко**, український поет, перекладач*

Вірші Блока про кохання — це чаклунство. Як усяке чаклунство, вони болючі й незбагненні... у цих поезіях, особливо в «Незнайомій», майстерність доходить до краю... Це не стільки вірші про вічно жіноче, скільки порив величезної поетичної сили, що бере в полон і досвідчені, і недосвідчені серця.

***Костянтин Паустовський**, російський письменник*

Блок — найбільша лірична тема Блока.

***Юрій Тинянов**, російський літературознавець*

Підсумовуємо вивчене

1. Підготуйте повідомлення на тему «Олександр Блок — найвизначніший поет срібної доби й віддзеркалення цього часу».
2. Схарактеризуйте основні особливості поетики О. Блока.
3. Усно змалюйте психологічний портрет ліричного героя Олександра Блока.
4. Олександр Блок писав, що Незнайома — це «*не просто дама в чорній сукні зі страусовим пір'ям на капелюсі. Це — диявольський сплав із багатьох світів, здебільшого синього й лілового. Якби я володів засобами Врубеля, я створив би Демона; але кожен робить те, що йому призначено*». Поясніть слова поета.
5. Об'єднайтеся у групи і складіть кіносценарій за віршем О. Блока «Незнайома». Записи оформіть у вигляді таблиці.

Назва епізоду	Місце дії	Дійові особи
Зміна планів зображення (загальний, середній, великий)	Звукове оформлення епізоду (звуки міста, цивілізації, природи; діалоги, закадровий текст, музика)	Рекомендації для акторів

6. Розв'яжіть кроссенс, присвячений творчості Олександра Блока.

7. Уважно роздивіться репродукцію картину Миколи Смірнова «Пам'яті Олександра Блока» (1978)[1]. Який настрій вона викликає? Прокоментуйте, як колористичне, світове й композиційне рішення передають трагізм епохи та життя поета.

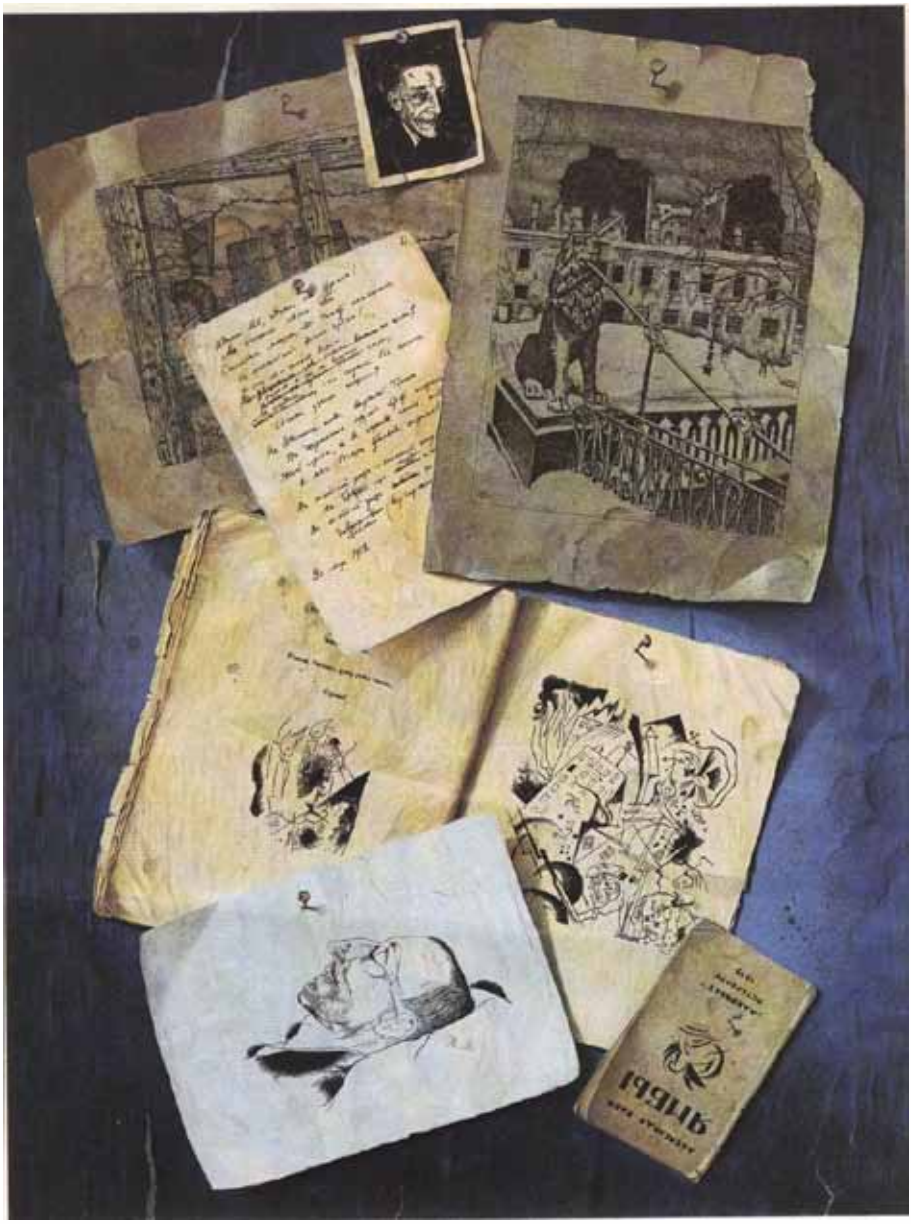

[1] На картині зображені ілюстрації Юрія Аннєнкова до поеми О. Блока «Дванадцять», літографії Мстислава Добужинського із зображенням Петербурга у 1821 році, автограф вірша О. Блока «Скіфи», збірка віршів «Ямби», одна з останніх фотографій поета, графічний малюнок Ю. Аннєнкова «Олександр Блок на смертному одрі».

Анна Ахматова

Анна Ахматова
(1889–1966)

І зовсім я не пророчиця,
Й життя моє — блиск ручаїв,
А просто співати не хочеться
Під дзвін тюремних ключів.

Анна Ахматова
Переклад з російської
Михайла Москаленка

АННА АХМАТОВА

КОРОТКО О СЕБЕ

Я родилась 11 (23) июня 1889 года под Одессой (Большой Фонтан). Мой отец был в то время отставной инженер-механик флота. Годовалым ребенком я была перевезена на север — в Царское Село. Там я прожила до шестнадцати лет.

Аня Горенко в дитинстві

Мои первые воспоминания — царскосельские: зеленое, сырое великолепие парков, выгон, куда меня водила няня, ипподром, где скакали маленькие пестрые лошадки, старый вокзал и нечто другое, что вошло впоследствии в «Царскосельскую оду».

Каждое лето я проводила под Севастополем, на берегу Стрелецкой бухты, и там подружилась с морем. Самое сильное впечатление этих лет — древний Херсонес, около которого мы жили.

Читать я училась по азбуке Льва Толстого. В пять лет, слушая, как учительница занималась со старшими детьми, я тоже начала говорить по-французски.

Первое стихотворение я написала, когда мне было одиннадцать лет. Стихи начались для меня не с Пушкина и Лермонтова, а с Державина («На рождение порфирородного отрока») и Некрасова («Мороз, Красный нос»). Эти вещи знала наизусть моя мама.

Училась я в Царскосельской женской гимназии. Сначала плохо, потом гораздо лучше, но всегда неохотно.

В 1905 году мои родители расстались, и мама с детьми уехала на юг. Мы целый год прожили в Евпатории, где я дома проходила курс предпоследнего класса гимназии, тосковала по Царскому Селу и писала великое множество беспомощных стихов. Отзвуки революции Пятого года глухо доходили до отрезанной от мира Евпатории. Последний класс проходила в Киеве, в Фундуклеевской гимназии, которую и окончила в 1907 году.

Я поступила на Юридический факультет Высших женских курсов в Киеве. Пока приходилось изучать историю права и особенно латынь, я была довольна; когда же пошли чисто юридические предметы, я к курсам охладела.

В 1910 (25 апреля старого стиля) я вышла замуж за Н.С. Гумилева, и мы поехали на месяц в Париж.

Прокладка новых бульваров по живому телу Парижа (которую описал Золя) была еще не совсем закончена (бульвар Raspail). Вернер, друг Эдисона, показал мне в Taverne de Pantheon два стола и сказал: «А это ваши социал-демократы, тут — большевики, а там — меньшевики». Женщины с переменным успехом пытались носить то штаны (jupes-cuiottes), то почти пеленали ноги (jupesentravees). Стихи были в полном запустении, и их покупали только из-за виньеток более или менее известных художников. Я уже тогда понимала, что парижская живопись съела французскую поэзию.

Переехав в Петербург, я училась на Высших историко-литературных курсах Раева. В это время я уже писала стихи, вошедшие в мою первую книгу.

Когда мне показали корректуру «Кипарисового ларца» Иннокентия Анненского, я была поражена и читала ее, забыв все на свете.

В 1910 году явно обозначился кризис символизма, и начинающие поэты уже не примыкали к этому течению. Одни шли в футуризм, другие — в акмеизм. Вместе с моими товарищами по Первому Цеху поэтов — Мандельштамом, Зенкевичем и Нарбутом — я сделалась акмеисткой.

Весну 1911 года я провела в Париже, где была свидетельницей первых триумфов русского балета. В 1912 году проехала по Северной Италии (Генуя, Пиза, Флоренция, Болонья, Падуя, Венеция). Впечатление от итальянской живописи и архитектуры было огромно: оно похоже на сновидение, которое помнишь всю жизнь.

Обкладинка першого видання збірки «Вечір» (*1912*)

В 1912 году вышел мой первый сборник стихов — «Вечер». Напечатано было всего триста экземпляров. Критика отнеслась к нему благосклонно.

1 октября 1912 года родился мой единственный сын Лев.

В марте 1914 года вышла вторая книга — «Четки». Жизни ей было отпущено примерно шесть недель. В начале мая петербургский сезон начинал замирать, все понемногу разъезжались. На этот раз расставание с Петербургом оказалось вечным. Мы вернулись не в Петербург, а в Петроград, из XIX века сразу попали в XX, все стало иным, начиная с облика города. Казалось, маленькая книга любовной лирики начинающего автора должна была потонуть в мировых событиях. Время распорядилось иначе.

Анна Ахматова з Миколою Гумільовим та сином Львом. Царське Село (*фото 1915*)

Каждое лето я проводила в бывшей Тверской губернии в пятнадцати верстах от Бежецка. Это неживописное место: распаханные ровными квадратами на холмистой местности поля, мельницы, трясины, осушенные болота, «воротца«, хлеба, хлеба... Там я написала очень многие стихи «Четок» и «Белой стаи». «Белая стая» вышла в сентябре 1917 года.

Анна Ахматова (*фото 1920*)

К этой книге читатели и критика несправедливы. Почему-то считается, что она имела меньше успеха, чем «Четки». Этот сборник появился при еще более грозных обстоятельствах. Транспорт замирал — книгу нельзя было послать даже в Москву, она вся разошлась в Петрограде. Журналы закрывались, газеты тоже. Поэтому в отличие от «Четок» у «Белой стаи» не было

шумной прессы. Голод и разруха росли с каждым днем. Как ни странно, ныне все эти обстоятельства не учитываются.

После Октябрьской революции я работала в библиотеке Агрономического института. В 1921 году вышел сборник моих стихов «Подорожник», в 1922 году — книга «Anno Domini».

Примерно с середины двадцатых годов я начала очень усердно и с большим интересом заниматься архитектурой старого Петербурга и изучением жизни и творчества Пушкина. Результатом моих пушкинских штудий были три работы — о «Золотом петушке», об «Адольфе» Бенжамена Констана и о «Каменном госте». Все они в свое время были напечатаны.

Работы «Александрина», «Пушкин и Невское взморье», «Пушкин в 1828 году», которыми я занимаюсь почти двадцать последних лет, по-видимому, войдут в книгу «Гибель Пушкина».

Зінаїда Серебрякова.
Портрет Анни Ахматової (*1922*)

Анна Ахматова.
Автопортрет (1926)

С середины двадцатых годов мои новые стихи почти перестали печатать, а старые — перепечатывать.

Отечественная война 1941 года застала меня в Ленинграде. В конце сентября, уже во время блокады, я вылетела на самолете в Москву.

До мая 1944 года я жила в Ташкенте, жадно ловила вести о Ленинграде, о фронте. Как и другие поэты, часто выступала в госпиталях, читала стихи раненым бойцам. В Ташкенте я впервые узнала, что такое в палящий жар древесная тень и звук воды. А еще я узнала, что такое человеческая доброта: в Ташкенте я много и тяжело болела.

В мае 1944 года я прилетела в весеннюю Москву, уже полную радостных надежд и ожидания близкой победы. В июне вернулась в Ленинград.

Страшный призрак, притворяющийся моим городом, так поразил меня, что я описала эту мою с ним встречу в прозе. Тогда же возникли очерки «Три сирени» и «В гостях у смерти» — последнее о чтении стихов на фронте в Териоках. Проза всегда казалась мне и тайной, и соблазном. Я с самого начала всё знала про стихи — я никогда ничего не знала о прозе. Первый мой опыт все очень хвалили, но я, конечно, не верила. Позвала Зощенка. Он велел кое-что убрать и сказал, что с остальным согласен. Я была рада. Потом, после ареста сына, сожгла вместе со всем архивом.

Меня давно интересовали вопросы художественного перевода. В послевоенные годы я много переводила. Перевожу и сейчас.

В 1962 году я закончила «Поэму без героя», которую писала двадцать два года.

Прошлой зимой, накануне дантовского года, я снова услышала звуки итальянской речи — побывала в Риме и на Сицилии. Весной 1965 года я поехала на родину Шекспира, увидела британское небо и Атлантику, повидалась со старыми друзьями и познакомилась с новыми, еще раз посетила Париж.

Я не переставала писать стихи. Для меня в них — связь моя с временем, с новой жизнью моего народа. Когда я писала их, я жила теми ритмами, которые звучали в героической истории моей страны. Я счастлива, что жила в эти годы и видела события, которым не было равных.

Анна Ахматова. (*фото 1965*)

Георгій Гінзбург-Васков.
Анна Ахматова (*1965*)

Герда Немедова.
Анна Ахматова (1965)

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У біографії Анни Ахматової є одеські, євпаторійські, севастопольські сторінки. Але найбільш «ахматовським» містом України був Київ. У Києві Ахматова вчилася, вінчалася, тут уперше відчула себе поетесою. А вірші з її «***Київського зошита***» увійшли до першої збірки «***Вечір***». Перебуваючи в Києві в 1914 році, Ахматова присвятила місту такі рядки:

Древній град неначе вимер,
Дивний мій приїзд.
Над рікою Володимир
Чорний хрест підніс.

Переклад із російської Дмитра Павличка

А ще було Поділля. У селі Слобідка-Шелехівська на Хмельниччині зберігся будинок тітки Ахматової по материнській лінії, де неодноразово бувала поетеса. Зараз у ньому розташовано Літературно-меморіальний музей Анни Ахматової.

Літературно-меморіальний музей Анни Ахматової.
Село Слобідка-Шелехівська Деражнянського
району Хмельницької області

Ахматова добре знала українську мову й переклала «Вільні сонети» та «Зів'яле листя» **Івана Франка**. Відомо також, що й українські митці цікавилися творчістю Ахматової, а деякі з них були особисто знайомі з поетесою. Зокрема **Микола Бажан** був разом з Ахматовою в Італії, коли їй вручали премію «Етна-Таорміна», а **Григорій Кочур** відвідав поетесу в останні роки її життя. Українською Ахматова звучить у перекладах **Дмитра Павличка**, **Петра Перебийноса**, **Михайла Москаленка**, **Світлани Жолоб**, **Володимира Затуливітра.**

* * *

Дав мені юнь Ти сутужную…
Був ти нещедрим у ніжності.
Скільки журби, далебі!
Як же багатством у бідності
Душу зігріти Тобі?
Пісню слави лесливую
Нам доля співа сліпа.
Господи! Та ж недбайлива я,
Твоя рабиня скупа.
Ні прутиком, ні трояндою
Не буду в садах Отця.
Я від кожної тріски падаю,
Здригаюся від слівця.

Переклад із російської
Петра Перебийноса

* * *

Дал Ты мне молодость трудную.
Столько печали в пути.
Как же мне душу скудную
Богатой Тебе принести?
Долгую песню, льстивая,
О славе поёт судьба,
Господи! я нерадивая,
Твоя скупая раба.
Ни розою, ни былинкою
Не буду в садах Отца.
Я дрожу над каждой соринкою,
Над каждым словом глупца.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Яке враження справив на вас цей вірш? Яким настроєм він пронизаний?
2. Чи можна стверджувати, що твір побудовано у формі молитви? Аргументуйте відповідь.
3. Які питання хвилюють ліричну героїню?
4. Прокоментуйте християнські мотиви у творі.
5. Яку інтонацію оберете для виразного читання твору?
6. Порівняйте переклад П. Перебийноса з оригіналом. Зверніть увагу на кількість рядків у творі. Відзначте спільні й відмінні риси. Самостійно знайдіть інші переклади твору та порівняйте їх між собою. Зробіть висновки.

* * *

Жовтіє світло з темноти,
Нас квітень ласкою проймає.
На півжиття спізнився ти,
Але й таким тебе приймаю.
Сідай ось поруч і зумій
Повеселіти над роками:
Поглянь на синій зошит мій
Із молоденькими рядками.
Прости журбу мою за двох,
Раділа сонцю я замало.
Прости, прости, що в багатьох
Тебе я часто впізнавала.

Переклад із російської
Петра Перебийноса

* * *

Широк и жёлт вечерний свет,
Нежна апрельская прохлада.
Ты опоздал на много лет,
Но всё-таки тебе я рада.
Сюда ко мне поближе сядь,
Гляди весёлыми глазами:
Вот эта синяя тетрадь —
С моими детскими стихами.
Прости, что я жила скорбя
И солнцу радовалась мало.
Прости, прости, что за тебя
Я слишком многих принимала.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Якими думками та настроями пронизаний цей вірш?
2. Намалюйте словесно картину, що виникла у вашій уяві під час читання твору.
3. Про які події з життя ліричної героїні ми дізнаємося? Як ви ставитесь до її сповіді?
4. Проаналізуйте символіку кольорів у поезії.
5. Прочитайте та прокоментуйте кульмінаційні рядки вірша.
6. Порівняйте оригінал твору та його переклад. Чи вдалося перекладачеві передати романтичну атмосферу вірша? Свою відповідь обґрунтуйте.

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

В інтернеті можна знайти чимало цікавих матеріалів про життя і творчість Анни Ахматової. Зокрема ресурс ***«Анна Ахматова»*** (https://anna.ahmatova.com/) пропонує користувачам збірки віршів, статті, спогади, значну кількість фотоматеріалів і портретів поетеси, а також аудіозаписи творів в авторському виконанні. Рекомендуємо також ознайомитися з унікальним зібранням про життєвий і творчий шлях мисткині, який розміщено на сайті ***Київської бібліотеки імені Анни Ахматової***: https://bit.ly/2Ga0aQA. Тут, до речі, можна знайти велику добірку українських перекладів творів поетеси та матеріали для дослідження теми «Анна Ахматова і Київ».

У творчій майстерні письменниці

ПРО ІСТОРІЮ НАПИСАННЯ ТА КОМПОЗИЦІЮ ПОЕМИ «РЕКВІЄМ»

Найвизначнішим твором у пізній творчості Анни Ахматової вважається поема ***«Реквієм»*** (1935–1940) — один з перших поетичних творів, присвячених сталінським репресіям. Це твір і про тих, хто опинився за ґратами, і про тих, хто мужньо переніс смерть рідних і близьких, хто не покорився лихій долі.

«Реквієм» має біографічну основу. Так, у 1921 році за контрреволюційну змову було розстріляно колишнього чоловіка Ахматової поета Миколу Гумільова (на той час подружжя вже розлучилося). Тричі було заарештовано сина Льва Гумільова (1935, 1938, 1949). Якщо після першого арешту його швидко визволили (Ахматова написала листа Сталіну), то другий і третій закінчилися суворими вироками. Молодший Гумільов відбув більше 10 років концтаборів за «контрреволюційний терор», але насправді це була помста влади за батьків. Тричі репресований був і новий чоловік Ахматової, мистецтвознавець Микола Пунін, який, не витримавши знущань, загинув у таборі. Але «Реквієм» — це не тільки особиста трагедія, це трагедія всього народу; розповідаючи про своє горе, Ахматова говорить від імені мільйонів людей.

Композиція поеми має складну структуру. Вона складається з 10 розділів (три з яких мають назви: VII — «Вирок», VIII — «До смерті», X — «Розп'яття») й обрамлення: епіграфа, розділу «Замість передмови», посвяти, вступу й епілогу. Майже весь текст поеми написано між 1935 і 1940 роками, «Замість передмови» й епіграф позначено 1957 і 1961 роками відповідно. Спочатку «Реквієм» був задуманий як ліричний цикл, але пізніше перейменований у поему.

Зберігати текст твору, що викривав злочини сталінської епохи, було небезпечно, й Ахматова довірила поему близьким друзям, які зберегли твір у своїй пам'яті. Завдяки цьому поема «пережила» часи, коли друкувати її було неможливо. У 60-х роках, коли всі вірші були скомпоновані й записані на папері, Ахматова з гордістю повідомила: «"*Реквієм*" *знали напам'ять 11 осіб, і ніхто мене не видав*». У 1963 році поему було опубліковано за кордоном, і тільки в 1987 році вона вийшла в СРСР і стала широко відомою читачам.

РЕКВІЄМ

Переклад із російської Володимира Затуливітра

Ні, не під чужинним небозводом
Вирієм я тішила судьбу —
Я тоді, була з своїм народом.
Там, де мій народ, на лихо, був.

1961

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

У страхітливі роки єжовщини[1] я простояла сімнадцять місяців у в'язничних чергах у Ленінграді. Одного разу хтось «упізнав» мене. Тоді жінка з голубими губами, яка стояла за мною і яка, звісно, ніколи в житті не чула мого імені, спам'яталася від заціпеніння, що ним усі ми були скуті, і запитала мене на вухо (там усі розмовляли пошепки):

— А це ви можете описати?

І я сказала:

— Можу.

Тоді щось схоже на посмішку промайнуло тим, що колись було її обличчям.

1 квітня 1957 р. Ленінград

ПОСВЯТА

У такому горі никнуть гори,
Кам'яніє тікищем ріка.
Незворушні лиш в'язниць затвори,
Поза ними «каторжанські нори»

[1] Єжовщина — період, коли були різко посилені сталінські репресії. Назва походить від прізвища Миколи Єжова (1895–1940) — народного комісара внутрішніх справ, однієї із найбільш зловісних фігур в оточенні Сталіна.

І журба, як смерть, гірка.
Ще для когось, може, віє легіт.
Ніжне сонце за Неву спада —
Ми не знаєм, будневі підлеглі,
Чуєм лиш ключів іржавий скрегіт
Та важкий, державний крок солдат.
Дзвонять нам заутрені зловіщі.
Брук столичний одичів, знімів.
Збіжимось — мерці од нас живіші!
Сонце низько, та Нева у вічі
Зблискує надією в імлі.
Врешті — вирок… Сльози рятували:
Назавжди відрізнена од всіх,
Мов на площі — навзнак — зґвалтували,
Пси у підворітні недорвали, —
Йдеш, немов сновида… В мертвий світ…
Де тепер сестриці безталанні
Двох моїх осатанілих літ?
Сніг сибірський, може, їм востаннє
Шелестить з-під місяця й не тане?
Всім їм шлю прощальний свій привіт.
Березень 1940 р.

ВСТУП

Це було в ті часи, як всміхався
Тільки мрець: розквитався — і рад.
Наче зайвий доважок, гойдався
При в'язницях своїх Ленінград.
А коли, одурілі від муки,
Уже ткалися в'язнів полки,
Їм уривчасту пісню розлуки
Паровозні ридали гудки.
Зорі смерті стояли над нами,
І безвинна судомилась Русь
Під кривавими каблуками
І під шинами чорних «марусь»[1].

І

Забирали тебе на світанку,
Мов на цвинтар, тебе провела.
Плачуть діти тобі наостанку.
На божниці свіча опливла.
На устах твоїх — крига ікони,
Смертний піт на чолі… Смертна мить…

[1] «Марусями» в народі називали машини, які перевозили в'язнів.

Як стрілецькі знеславлені жони[1],
Під Кремлем буду вити і вить!
Осінь 1935 р. Москва

II

Тихо плине тихий Дін,
Жовтий місяць входить в дім.
Входить в шапці набакир.
Хлібний місяць, лютий мир.
В домі — голод і пітьма.
Хвора жінка в нім. Сама.
Мужа вбито. Син в тюрмі.
Хто заплаче по мені?

III

Ні, не я, це за мене хтось інший страждає,
Я б так не могла, а лицедійство
Хай запинала чорні заступлять.
І хай винесуть ліхтарі…
Ніч.

IV

Уявити б тобі, насмішнице,
Чарівнице в своїм гурті,
Царськосільська весела грішнице,
Що тобі судилось в житті —
Під Хрестами[2], із передачею,
Дням і чергам втративши лік,
І твоєю сльозою гарячою
Новорічний скипається лід.
Осокір в'язничний гойдається,
Ні шелесне, а скільки там
Безневинних доль обривається…

V

Сімнадцять місяців молю,
Чекаю без надій,
Але не знає кат жалю,
Жаданий сину мій.
Все переплуталось навік,
Не тямлю білий світ,

[1] *Стрілецькі жони* — дружини стрільців. Вони оплакували своїх чоловіків, яких було жорстоко страчено під стінами Кремля через Стрілецький бунт (1698). Ця подія зображена на картині В. Сурикова «Ранок стрілецької страти».

[2] *«Хрести»* — в'язниця у Санкт-Петербурзі, що складається із двох будівель у формі хрестів. У роки сталінського терору у «Хрестах» тримали людей, яких звинувачували в контрреволюційній діяльності.

Хто звір у нім, хто чоловік,
Коли мій смертний звіт.
Лиш квіти, як цвіли, цвітуть.
Кадильний подзвін. І ведуть
У небуття сліди.
Пече в зіниці і зорить
Зловісний знак мені згори
Великої звізди.
1939

VI

Тижні плинуть перебіглі,
Що стряслося, не збагну.
Синку, як тобі в тюрму
Надивлялись ночі білі,
Все ще цідяться ущерть
Вірлим оком і жорстоким
Над твоїм хрестом високим
І нашіптують про смерть.
1939

VII

ВИРОК
І діждала слова кам'яного,
Придавило груди, ще живі.
Що ж, була готова я до всього,
Здужаю і владу слів.
Нині в мене днина клопітлива:
Треба вбити пам'ять і любов,
Треба, щоб душа закам'яніла,
Треба вивчитися жити знов.
Що ж бо інше? Літо палко шепче,
Ніби свято за вікном гуде.
Здавна я передчувала все це —
Дім осиротілий, світлий день.
Літо 1939

VIII
ДО СМЕРТІ

Ти ж неминуче прийдеш — чом би й не тепер
Зарадити в страшній годині?
Чекаю. Двері навстіж. І вогонь помер.
Тобі що варт, простій і дивній,
Личину будь-яку нацупити? Прийди,
Ввірвись отруєним снарядом,

Чи з гиркою підстережи, немов бандит,
Чи задуши тифозним чадом.
Чи милу казку вигадай собі,
Майстриня, вправна в словоблудді, —
Бодай околиші побачу голубі
Й до смерті переляканих кербудів.
Мені вже все дарма. Клубочить Єнісей.
Вгорі Північна зірка сяє.
І синій виблиск люблених очей
Останнім жахом застилає.
19 серпня 1939 р. Фонтанний Дім

IX

Вже чорне безуму крило
Душі вгорнуло половину,
Вогненне ллє мені вино
І в чорну зваблює долину.
І я збагнула: переміг,
Йому я поступитись мушу,
Хоч безум наче вже й не мій,
Але мою конає душу.
В собі ні крихітки свого
Не дасть мені він врятувати
(Намарне впрохувать його,
На милосердя уповати):
Ні синову страшну сльозу,
Що випекла мені зіниці,
Ні день, який наслав грозу,
Ні мить побачення в в'язниці,
Ні прохолоду любих рук,
Ані розхвильні тіні липи,
Ні лагідний далекий звук -
Останні передсмертні схлипи.
4 травня 1940 р. Фонтанний Дім

X

РОЗПЯТТЯ

Не рыдай Мене, Мати, во гробе зрящи[1]...

1

Хор янгольський великий час возславив,
Небесна твердь отверзлася вогнем.
Вітцю сказав: «Пощо Мене зоставив?!»
А матері: «О, не ридай Мене...»

[1] Назва ікони, яка присвячена оплакуванню Христа Богородицею.

2
Магдалина билася, ридала,
Любий учень в горі кам'янів,
Лиш на Матір, що, німа, стояла,
Аніхто поглянути не смів.

1940-1943

ЕПІЛОГ
1
Пізнала все: які спадають лиця,
Який з-під вік тече липучий страх,
Які страшні, незгойні запеклися
Клинописи страждання на щоках,
Який вівсяні і смолисті скроні
Зненацька осипає срібний сніг,
Догідно кривляться вуста безкровні,
Пересипає страх сухенький сміх.
Не милосердя лиш собі одній,
Для всіх благаю, хто стояв зі мною
Під люті стужі і в липневі дні
Під красною осліплою стіною.
2
Надходить урочий для помину час.
Я бачу, я чую, вчуваю всіх вас:
І ту, що надсилу до кватирки тяглась.
І ту, що недовго топтатиме ряст,
І ту, що легеньким волоссям — як дим —
Стріпнула: «Ходжу, як додому, сюди!»
Хотіла б згадати я всі імена,
Та віднято список, а де він — хто зна?
Широкий покровець зіткала я всім
Із бідних, у них же підслуханих слів.
Про них пам'ятатиму всюди й завжди,
Якої б мені не приспіло біди.
Коли ж мені стиснуть змордований рот,
Яким прокричав стомільйонний народ,
Хтось, може, нівроку, згадає мене,
На проводи тихо мене пом'яне.
Якщо ж у вітчизні, у нашій, трудній,
Поставити пам'ятник схочуть мені,
Я згодна, але заповіту мого
Не руште: край моря не ставте його,
Де я народилась, де сонце й пісок:
Останній урвався із морем зв'язок,
Ні в царськім саду, при таємному пні,
Де постать дівоча ще мріє мені,

Поставте ось тут, де я триста годин
Стояла — й замок не відкривсь ні один.
Ось тут, бо і в смерті спасенній боюсь
Забути про гуркіт зловісних «марусь»,
Про двері, розчахнуті нагло у двір,
Про жінку, що вила, мов ранений звір.
Нехай мені з бронзових мертвих повік,
Як сльози, підталий покрапує сніг,
І голуб в'язничний туркоче в імлі,
І тихо Невою ідуть кораблі.
Березень 1940 р.

ДЖЕРЕЛО: Анна Ахматова «Реквієм» : ФРН: Сучасність, 1973.

Ілюстрації до поеми «Реквієм».
Художники *Юрій Аннєнков*,
Володимир Сисков

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Які з віршів поеми справили на вас найбільше враження? Чому?
2. Розкрийте біографічну основу поеми.
3. Виразно прочитайте «Посвяту». Кому присвятила Ахматова свій твір?
4. Схарактеризуйте особливості композиції поеми.
5. Роздивіться інформаційний плакат[1], присвячений «Реквієму» А. Ахматової. Чи погоджуєтесь ви з тим, що поему Ахматової можна назвати «голосом пам'яті»? Як у ньому звучить особиста трагедія поетеси і трагедія всього народу? Прослідкуйте, як переживання ліричної героїні вплітаються в історичний, національний, християнський контексти. Наведіть приклади образів, що увиразнюють кожний із цих контекстів. Як ви думаєте, чому на плакаті зображено пам'ятник поетесі, який установлено біля в'язниці «Хрести» у Санкт-Петербурзі?

6. Усно намалюйте портрет ліричної героїні. Яке значення має уподібнення героїні до Богоматері?
7. За допомогою яких художніх засобів створюється ефект багатоголосся у поемі?
8. Виразно прочитайте епілог «Реквієму». Як інтерпретується у ньому тема пам'ятника?
9. Прокоментуйте епіграф до поеми. Як він перегукується із змістом твору? Чи можна стверджувати, що епіграф виражає ідею «Реквієму»?
10. Прослухайте, як читає свій твір Ахматова: https://www.youtube.com/watch?v=P--7yKgBfro. Яке враження справило на вас авторське виконання? Що нового воно привнесло у вашу інтерпретацію поеми?
11. Поясніть, як ви розумієте назву твору.

[1] В інформаційному плакаті використано портрет А. Ахматової роботи художника Юрія Аннєнкова, фотографію пам'ятника поетесі навпроти в'язниці «Хрести» у Санкт-Петербурзі (скульпторка *Галина Додонова*).

Плакат виконано за допомогою онлайн-сервісу графічного дизайну CANVA: https://www.canva.com/

Цитати для душі від Анни Ахматової

- Дар поета неможливо відібрати, окрім таланту йому нічого не треба.
- Ржавіє золото, і зотліває сталь,
  І мармур кришиться — до смерті все готово.
  Всього тривкіше на землі — печаль,
  А довговічніш — царственнеє Слово.
  (*Переклад із російської Валерія Лисенка*)
- Я часто думаю о том,
  Что все на свете мы живём,
  Чтоб перекрасить этот мир,
  В цвет роз из цвета чёрных дыр.
- А каждый читатель как тайна,
  Как в землю закопанный клад,
  Пусть самый последний, случайный,
  Всю жизнь промолчавший подряд.

Поетичне відлуння

Микола Гумільов

Николай ГУМИЛЁВ

Ангел лег у края небосклона,
Наклоняясь, удивлялся безднам.
Новый мир был темным и беззвездным.
Ад молчал. Не слышалось ни стона.

Алой крови робкое биенье,
Хрупких рук испуг и содроганье,
Миру снов досталось в обладанье
Ангела святое отраженье.

Тесно в мире! Пусть живет, мечтая
О любви, о грусти и о тени,
В сумраке предвечном открывая
Азбуку своих же откровений.

Марія Петрових

Мария ПЕТРОВЫХ

Анне Ахматовой

День изо дня и год из года
Твоя жестокая судьба
Была судьбой всего народа.
Твой дивный дар, твоя волшба
Бессильны были бы иначе.
Но ты и слышащей и зрячей
Прошла сквозь чащу мертвых лир,
И Тютчев говорит впервые:
Блажен, кто посетил сей мир
В его минуты роковые.

Марина Цвєтаєва

О, Муза плача, прекраснейшая из муз!
О ты, шальное исчадие ночи белой!
Ты чёрную насылаешь метель на Русь,
И вопли твои вонзаются в нас, как стрелы.

И мы шарахаемся и глухое: ох! —
Стотысячное — тебе присягает: Анна
Ахматова! Это имя — огромный вздох,
И в глубь он падает, которая безымянна.

Мы коронованы тем, что одну с тобой
Мы землю топчем, что небо над нами — то же!
И тот, кто ранен смертельной твоей судьбой,
Уже бессмертным на смертное сходит ложе.

В певучем граде моём купола горят,
И Спаса светлого славит слепец бродячий…
И я дарю тебе свой колокольный град,
— Ахматова! — и сердце своё в придачу.

Літературні нотатки подорожнього

У центрі Санкт-Петербурга у Фонтанному домі (північному флігелі шедевра архітектури російського бароко — Шереметьєвського палацу) приймає відвідувачів музей Анни Ахматової. Його відкрили у 1989 році, до столітнього ювілею поетеси. Експозиційне рішення розділяє музейний простір на дві частини: меморіальну, де ми можемо побачити, який вигляд мала квартира у 1920–40-х роках, і літературно-історичну, де представлені твори Ахматової, її портрети, документи епохи тощо.

«Тридцять п'ять років я прожила в одному з найчудовіших Петербурзьких палаців (Фонтанному Домі Шереметьєвих) … і раділа досконалості пропорцій цієї споруди XVIII століття», — згадувала Анна Андріївна.

А через 40 років після смерті Ахматової, у саду біля музею з'явився незвичайний пам'ятник. Це частина стіни із зображенням постаті поетеси, яка велично пливе над землею. Анна Андріївна вірила, що Шереметьєвський сад відвідують тіні великих людей. Якось, гуляючи садом, вона пророче написала:

И неоплаканною тенью
Я буду здесь блуждать в ночи…

Сьогодні тінь самої Ахматової можна побачити у бронзі. На пам'ятнику у дзеркальному відображенні викарбувані слова про Шереметьєвський палац з «Поеми без героя»: «Тень моя на стенах твоих…». Ця незвичайна споруда й отримала назву — пам'ятник-тінь.

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

...За ім'ям Анни Ахматової стояв увесь народ, чим пояснюється її популярність, що дало їй право говорити від імені всіх людей... Її поезія, яку читали, цькували, замуровували, належала людям. Вона дивилася на світ спочатку крізь призму серця, потім крізь призму живої історії.

***Йосип Бродський**, російський і американський поет, письменник, лауреат Нобелівської премії*

Анна Ахматова повернула російській поезії — замість тієї музи, що була вже змучена і розтерзана, у крові і січена батогами, — повернула цій поезії шляхетні красу і гідність, сувору гармонію і благородство античної музи.

***Ліна Костенко**, українська письменниця і поетеса*

1. Як ви думаєте, чому Марина Цвєтаєва назвала Ахматову «Златоустою Анною»?
2. Літературознавець Віктор Жирмунський назвав вірші Ахматової новелами. Поясніть думку вченого.
3. За допомогою інформаційного плаката[1] розкрийте основні особливості ранньої лірики А. Ахматової. Прокоментуйте їх на прикладі прочитаних вами віршів.

4. Знайдіть в інтернеті та прослухайте фрагмент «Реквієму» В. А. Моцарта (Lacrimosa). Порівняйте поетичний і музичний «Реквієми».
5. Літературознавець Борис Зайцев назвав «Реквієм» Анни Ахматової «мовчазним вироком звірству». Чи поділяєте ви думку дослідника? Поясніть свою відповідь.

[1] Плакат створено на основі репродукції картини Натана Альтмана «Портрет А. Ахматової» (1914).

6. Уявіть, що вам запропонували видати збірку віршів Ахматової. Які вірші відберете? У чиїх перекладах? Чи вмістите твори мовою оригіналу? Чи станете включати переклади і літературознавчі статті Ахматової? Які ілюстративні матеріали використаєте? Як оформите обкладинку? Що напишете у передмові?
7. За матеріалами сайтів, присвячених Ахматовій (у тому числі, що рекомендовані у цьому розділі підручника), підготуйте віртуальну екскурсію «Українські стежини Анни Ахматової». Проведіть таку екскурсію у класі.
8. Підготуйте мультимедійну презентацію «Анна Ахматова в образотворчому мистецтві». Прослідкуйте і прокоментуйте хронологію образу мисткині.
9. Роздивіться портрети Миколи Гумильова та Анни Ахматової роботи художника Володимира Сискова. Як у деталях портретів увиразнено факти біографії і особливості творчості поетів?

Володимир Сисков.
Микола Гумильов.
Анна Ахматова

10. Напишіть твір на одну з тем: «Любов'ю ми живі одною...» (за ранньою поезією А. Ахматової), «Я тоді, була з своїм народом. Там, де мій народ, на лихо, був», «Мої улюблені сторінки лірики Анни Ахматової».

11. Розтлумачте інформаційний плакат[1], присвячений творчості Анни Ахматової. Зверніть увагу на подвійний портрет поетеси. Як ви думаєте, яким був задум художника? Поясніть, у чому полягали особливості ранньої і пізньої творчості Ахматової. Назвіть твори кожного з періодів.

[1] У плакаті використано автографи віршів А. Ахматової, портрет Ахматової роботи художника В. Янкілевського.

Володимир Маяковський
Владимир Маяковский
(1893–1930)

Своїми швидкими кроками Маяковський сягнув далеко за нашу сучасність і десь, за якимсь поворотом, довго ще нас чекатиме.

Марина Цвєтаєва

Цитати для душі від Маяковського

- Любов – це серце всього. Якщо воно припинить роботу, все решта відмирає, стає зайвим, непотрібним
- А ви ноктюрн змогли б заграти на флейті заржавілих ринв?
- Якщо зірки засвічують —
  виходить — це комусь треба?
- Светить всегда,
  светить везде,
  до дней последних донца,
  светить —
  и никаких гвоздей!
  Вот лозунг мой —
  и солнца!

А ВИ ЗМОГЛИ Б?

Я вмить закреслив карту буднів,
хлюпнувши фарбами зі склянок.
Відкрив я в холодці на блюді
вилицюватість океану.
З рибин на вивісках строкатих
читав я губ нових порив.
А ви
ноктюрн
змогли б заграти
на флейті заржавілих ринв?

Переклад із російської Платона Воронька

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Розкажіть про ваше сприйняття вірша «А ви змогли б?». Чи здивувало воно вас своєю поетичною образністю?
2. Поясніть, яку роль у цій поезії виконує метафора.

ПОСЛУХАЙТЕ!

Послухайте!
Якщо зірки засвічують —
виходить — це комусь треба?
Виходить — хтось хоче, щоб вони були?
Виходить — хтось називає ці плювочки
перлинами неба?
І, надриваючись,
у заметілях полуденного пилу,
ввірвається до Бога,
спізниться боїться,
плаче гірко,
цілує йому жилясту руку,
просить —
щоб неодмінно була зірка! —
присягається —
не витрима цю беззоряну муку!
А потім
ходить ззовні спокійний,
та весь тривожний.
Говорить комусь:
«Адже тепер тобі нічого?
Не страшно?
Без ліхтаря?!»
Послухайте!
Адже, якщо зірки
засвічують —
виходить — без них комусь не можна?
Виходить — це необхідно,
щоб кожного вечора
понад дахами
загорялась хоча б одна зоря?!

Переклад із російської Кіри Шахової

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Розкажіть про ваше сприйняття вірша «А ви змогли б?». Чи здивувало воно вас своєю поетичною образністю?
2. Яке враження справив на вас вірш «Послухайте!»?
3. Що, на ваш погляд, у цьому творі символізують зірки?
4. Знайдіть у тексті гіперболізм і футуристичну метафору. Поясніть їхню

художню роль.

5. Поспостерігайте за римами. У чому полягає особливість римування у вірші?
6. Які ще особливості поетики Маяковського відображено в цьому вірші?

БОРГ УКРАЇНІ

Чи знаєте ви
 українську ніч?
Ні,
 ви не знаєте української ночі!
Тут
 небо
 від диму
 дедалі чорніш
і герб
 зорею п'ятикутною
 блискоче.
Де горілкою,
 відвагою
 і кров'ю
Запорозька
 вирувала Січ,
загнуздавши
 у дроти Дніпров'я,
скажуть:
 — Дніпре,
 сили нам позич! —
І Дніпро
 по вусах дроту,
 по пасах
електричний струм
 несе
 по корпусах.
Либонь, рафінаду
і Гоголь радий!
Ми знаєм,
 чи курить Чаплін[1],
 чи чарку хилить;
ми знаєм
 Італії безрукі руїни;
Ми Дугласів[2] галстук
напам'ять завчили…
А що ми знаєм
 про лице України?

[1] Мається на увазі видатний англійський і американський актор і режисер Чарлі Чаплін (1889–1977).

[2] Популярний американський кіноактор Дуглас Фербенкс (1883–1939).

Знань
у росіянина
не глибока товщ —
тим, хто поруч,
пошани мало.
Знаємо лиш
український борщ,
знаємо ще українське сало.
І з культури
знань не широченько:
окрім двох
уславлених Тарасів —
Бульби
та відомого Шевченка, —
ані з місця руш,
як не старайся.
Притиснеш його —
дурницю зморозить,
викладе весь
вантаж розумовий:
візьме й розповість
зо двоє курйозів,
анекдотів
української мови.
Я кажу собі:
товаришу москаль,
на Україну
жартів не скаль.
Вивчіть мову цю
зі стягів —
лексиконів мас повсталих, —
велич в мові цій
і простота:
«Чуєш, сурми заграли,
час розплати настав...»[1]
Хіба є щось
звичайніше
й тихіше
за слово,
витерте від уживання, —
«слышишь»?!
Я
немало слів придумав вам,
важу їх,
і хочу,
аж розчулився,
щоб зробились

[1] Перші рядки приспіву «Інтернаціоналу» (гімну пролетаріату) українською мовою.

віршів
всіх моїх
слова
важучими,
як слово «чуєш».
На один копил
людей не ліч,
щоб сором
не виїв очі.
Чи знаємо ми українську ніч?
Ні,
ми не знаємо української ночі.

Переклад з російської Леоніда Первомайського

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО...

1. Яке враження справив на вас цей вірш?
2. Чи відчувається ньому ставлення самого автора до України, української мови? Якщо так, то як би ви характеризували його?
3. Відлуння творів якого відомого класика звучить у вірші? Завдяки чому читач згадує ці твори?
4. Поясніть, як ви розумієте назву цієї поезії.
5. Прочитайте матеріали рубрики «У творчій майстерні письменника». Які особливості лірики Маяковського відображено в поезії «Борг Україні»?

У творчій майстерні письменника

ПРО ДЕЯКІ ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІРИКИ МАЯКОВСЬКОГО

Улюблений прийом поета — ***метафора***, особливо ***гіперболічна***, тобто така, що ґрунтується на перебільшенні. Маяковський використовує і ***футуристичну метафору***, що встановлює зв'язки між речами і предметами, які, здавалося б, не можна якось пов'язати. Так, у вірші **«А ви змогли б?»** читача вражає метафоричний образ *«флейти заржавілих ринв»*.

Ліриці Маяковського притаманний і ***футуристичний епатаж*** — уживання грубих, підкреслено неестетських слів або висловів, що шокували публіку, звиклу до класичної поезії, у якій не було місця такій лексиці. Таким, наприклад, є слово *плювочки* щодо зірок, на яке натрапляємо в поезії **«Послухайте!»**.

Загалом лексичний склад поезії Маяковського є дуже своєрідним. Його твори насичені ***розмовною лексикою*** (вжитий у вірші **«Борг Україні»** вислів *«жартів не скаль»* походить від простонародного *скалити зуби*). Поет часто вживає ***неологізми*** (наприклад, *хмарочос, автомобіль*[1]), він і сам любив вигадувати нові слова.

[1] Це нині такі слова є зовсім звичними для нас, а в часи Маяковського вони були неологізмами.

Маяковський — майстер ***екзотичних рим***, тобто таких, які невідомі читачу і які навіть не завжди впізнають як риму. Так, у вірші «Послухайте!» не одразу видно достатньо послідовне перехресне римування, оскільки цей немаленький вірш складається всього із чотирьох чотиривіршів, кожний рядок розбито на сегменти за рахунок написання їх «драбинкою».

***«Драбинка»* — це новаторство Маяковського.** Воно полягало в тому, що поет розбивав віршовані рядки, кожне окреме слово ставилось немов би сходинкою (звідси й назва — «драбинка»), яка підказує читачу зупинку, паузу для виділення сенсу слова. «Драбинка» — це ще й своєрідна підказка читцю про темп читання, характер інтонації, місце пауз.

Підсумовуємо вивчене

1. Яке враження справили на вас вірші Маяковського? Що зацікавило в його особистості?
2. Які думки поета не втратили актуальності і в наш час?
3. Як ви розумієте слова Марини Цвєтаєвої, винесені в епіграф до теми?
4. Перевірте правильність такого запису: *«Тонічне віршування — це система віршування, при якій ритмічність створюється впорядкованістю розташування ненаголошених складів серед наголошених».*
5. Які вірші з прочитаних вами написані тонічним віршем?
6. Підготуйте повідомлення на тему «Маяковський і Україна», використовуючи матеріали з рубрики «Українські стежини зарубіжної літератури» і додаткові джерела. Особливу увагу зверніть на зв'язки поета з вашим рідним краєм.
7. Виконайте одне із завдань на вибір:
8. Підготуйте виразне читання напам'ять одного з віршів;
9. Напишіть есей «Мої роздуми над прочитаними віршами Маякковського».
10. За бажанням спробуйте написати вірш, який би починався словом «Послухайте!».
11. Уважно розгляньте підсумковий плакат до теми. Про що він нагадує нам?

Борис Пастернак

Борис Пастернак

(1890–1960)

Мета творця — самовіддача,
Не гамір, успіх, суєта.
Ганьба — нічого ще не значить
І бути притчею в устах…

Борис Пастернак

Цитати для душі від Пастернака

- Усі люди, які послані нам - це наше відображення. І послані вони для того, щоб ми, дивлячись на цих людей, виправляли свої помилки, і коли ми їх виправляємо, ці люди або теж змінюються, або йдуть з нашого життя.
- Людина народжується для того, щоб жити, а не готуватися весь час до життя.
- Світ — це музика, до якої треба знайти слова!
- Годинник сонний ледве йде,
  Ворушить стрілками своїми,
  І понад вік триває день,
  І не кінчаються обійми.

Переклад із російської Дмитра Куренівця

У творчій майстерні письменника

ПРО ЦИКЛ «ВІРШІ ЮРІЯ ЖИВАГО»

Над романом «***Доктор Живаго***» Борис Пастернак працював протягом 10 років, з 1945-го до 1955-го. Твір, що, за оцінкою самого письменника, став вершиною його творчості як прозаїка, оповідає драматичну історію життя російської інтелігенції від початку XX століття до Другої світової війни. Революція і громадянська війна, духовні пошуки і втрати, палке кохання, таїни життя і смерті, питання історії і християнства, великі надії і втрачені ілюзії — усе знайшло своє відображення на сторінках роману. Твір містить цілий цикл віршів головного героя твору — Юрія Живаго.

У циклі «Вірші Юрія Живаго» дослідники виокремлюють:

- вірші, у яких знайшли відображення євангельські сюжети;
- пейзажну лірику;
- поезії, у центрі яких — людські стосунки;
- твори, що пов'язані зі світовою духовною культурою.

Прикметно, що в одних і тих самих поезіях часто поєднуються різні мотиви, як, наприклад, у вірші «***Гамлет***», де євангельські й Шекспірові мотиви переплетені. Тому один і той самий вірш із цього циклу сприймається по-різному різними читачами. Адже кожен «вичитує своє» у творі, те, що саме йому і саме в цю мить є близьким.

Відкриває цикл віршів Юрія Живаго поезія «Гамлет», написана 1946 року. Ліричний герой Пастернака, який потрапив на перехрестя долі, переймається вічними філософськими проблемами. Він намагається осмислити минуле і теперішнє, знайти не тільки призначення для власного життя, а й зрозуміти сенс буття всього світу. Боротися чи змиритися — вічні питання, що хвилюють ліричного героя Пастернака, близькі й Гамлету Шекспіра («***Бути чи не бути...***»), і головному герою роману «Доктор Живаго», і самому поету. Силою свого духу і притаманною йому внутрішньою свободою він намагається протистояти «фарисейству».

І хоча головний герой роману «Доктор Живаго» помирає, проте в цьому вірші поет стверджує перемогу внутрішньої свободи над трагедією реальності, невмирущість духу людини. Тому цьому творові поет надавав особливого значення.

ГАМЛЕТ

Гомін стих. Я став на краю кону,
Похилився у роздумі німім
І ловлю в далекім відгомоні —
Що то буде на віку моїм.
Проти мене чорна темінь ночі —
Тисячі очей в сліпій лорнет.
Якщо тільки можна, Авва Отче,
Чашу цю від мене відверни.
Я люблю той задум Твій незламний
І я згоден роль оту нести,
Тільки зараз грають іншу драму,
І мене на цей раз відпусти.
Але все накреслено у слові
І фінал уже призначив Ти.
Я один крізь фарисейську повінь.
Вік прожить — не ниву перейти.

Переклад із російської
Євгена Сверстюка

Гул затих. Я вийшов на підмостки.
До одвірка тулячись, людську
Наслухаю долю в одголоску —
Що мені судилось на віку.
Прямо в мене цілить морок ночі
Тисяччю бінoклів на осі.
Та, якщо лиш можеш, Авва Отче,
Чашу цю повз мене пронеси.
Я люблю Твій задум і пристану
На тобою визначену роль.
Але інша нині йде вистава,
І на цей раз вибути дозволь.
Та готовий вже порядок дійства,
І не відвернути німоти.
Я один, повсюди лицемірство.
Вік прожить — не поле перейти.

Переклад із російської
Юрія Буряка

Гул затих. Я вышел на подмостки.
Прислонясь к дверному косяку,
Я ловлю в далёком отголоске,
Что случится на моём веку.
На меня наставлен сумрак ночи
Тысячью биноклей на оси.
Если только можно, Авва Отче,
Чашу эту мимо пронеси.
Я люблю Твой замысел упрямый
И играть согласен эту роль.
Но сейчас идёт другая драма,
И на этот раз меня уволь.
Но продуман распорядок действий,
И неотвратим конец пути.
Я один, всё тонет в фарисействе.
Жизнь прожить — не поле перейти.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Розкажіть, які почуття, думки й асоціації викликав у вас цей твір.
2. Ознайомтеся з історією створення вірша, представленою у рубриці «У творчій майстерні письменника».
3. Яка творча й громадянська позиція поета знайшла своє відображення у цьому творі? Аргументуйте свою відповідь.
4. Проаналізуйте, які думки й почуття переповнюють ліричного героя. Що його пов'язує із шекспірівським Гамлетом? Свою відповідь аргументуйте.
5. Чи можете ви погодитися, що своє розуміння високої місії митця поет пов'язує з жертовністю і самозреченням? Свою відповідь підтвердьте рядками з вірша.
6. Порівняйте, чим відрізняються переклади твору Юрія Буряка і Євгена Сверстюка. Який з них вам більше до вподоби і чому?
7. Якщо ви володієте російською мовою, прочитайте твір в оригіналі і зіставьте його із запропонованими перекладами.
8. На відеоканалі YouTube прослухайте авторську пісню «Гамлет» на слова Пастернака у виконанні В. Висоцького. Поділіться своїми враженнями, чи близьке вам таке виконання і чому.
9. Поміркуйте, чому цей твір був особливо близький Пастернаку.
10. Прокоментуйте інформаційний плакат до твору, створений на основі рукопису Пастернака. (*див. наступну сторінку*)
11. Підготуйтеся до виразного читання твору в класі.

«Бути чи не бути...»

«Гамлет»

боротися чи змиритися

вірші Юрія Живаго

роман «Доктор Живаго»

1946 р.

самозречення жертовність

«Я один, повсюди лицемірство.
Вік прожить — не поле перейти».

Вірш «Гамлет» Б. Пастернака широкому загалу став відомий завдяки **Володимиру Семеновичу ВИСОЦЬКОМУ** (*1938–1980*). Цей видатний поет, актор, бард, який прославився виконанням своїх пісень під акустичну гітару, у 70-ті роки XX століття блискуче виконував роль Гамлета в п'єсі Шекспіра на сцені московського Театру на Таганці (режисер — *Юрій Любимов*). Вистава розпочиналася віршем Бориса Пастернака «Гамлет», який Володимир Висоцький виконував під гітару на власну музику.

Узагалі, Висоцький увійшов в історію культури як знакова особистість XX століття. У роки суворої цензури часів СРСР для багатьох його голос став голосом правди, адже у своїх творах він торкався багатьох заборонених тем, сміливо й іронічно критикував почасти безглуздий радянський лад, через що і сам, і його творчість тривалий час були офіційно заборонені. Водночас любов народу до нього була така величезна, що всі його пісні миттєво поширювалися на магнітофонах, а поезії переписувалися від руки.

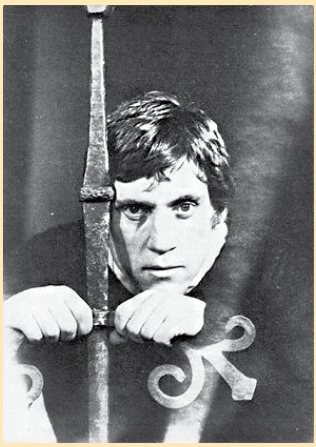

Володимир Висоцький у ролі Гамлета (*фото В. Плотникова, 4 лютого, 1972*)

Мистецькі передзвони

Роман «Доктор Живаго» було декілька разів екранізовано. Однією з найвідоміших кіноверсій твору стала робота британського режисера **Девіда Ліна** (1965). Стрічку високо оцінили кіноексперти, вона отримала п'ять премій «Оскар» і п'ять нагород «Золотий глобус». Музику до цього твору написав французький композитор **Моріс Жарр**.

Відомий російський поет Євген Євтушенко згадував прикрий випадок, пов'язаний із цим фільмом у СРСР. Якось, коли радянське телебачення показувало трансляцію чемпіонату Європи з фігурного катання, під час виступу одного з фігуристів, який виконував свою програму під музику з фільму «Доктор Живаго», коментатор з колишньої Югославії, знаючи, що його в цей момент слухають у СРСР, радісно проголосив: «*Звучить мелодія з фільму «Доктор Живаго» за романом Бориса Пастернака*». Оскільки фільм, як і роман, було офіційно заборонено в СРСР, спецслужби одразу після цих слів відімкнули звук, і фігурист на екранах радянських глядачів кружляв на льоду в повній тиші.

Постер фільму «Доктор Живаго» (*1965*)

ЗИМОВА НІЧ

Мело, мело по всій землі,
Мело, сніжило.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

Злітався сніг і вирував
Перед шибками,
Так влітку на вогонь мошва
Летить роями.

Ліпила віхола на склі
Кружки і стріли.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

І протяг тіні хилитав,
І мимоволі
Схрестились руки і уста,
Схрестились долі.

І черевички з ніг самі
Упали м'яко.
І віск із нічника слізьми
На плаття капав.

Все поглинала на землі
Хуртеча біла.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

На свічку дихала імла,
Й спокуси сила
Хрестоподібно підняла,
Як ангел, крила.

І доки хуга по землі
Мела, сніжила,
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

Переклад з російської
Леоніда Талалая

ЗИМНЯЯ НОЧЬ

Мело, мело по всей земле
Во все пределы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

Как летом роем мошкара
Летит на пламя,
Слетались хлопья со двора
К оконной раме.

Метель лепила на стекле
Кружки и стрелы.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

На озарённый потолок
Ложились тени,
Скрещенья рук, скрещенья ног,
Судьбы скрещенья.

И падали два башмачка
Со стуком на пол,
И воск слезами с ночника
На платье капал.

И всё терялось в снежной мгле
Седой и белой.
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

На свечку дуло из угла,
И жар соблазна
Вздымал, как ангел, два крыла
Крестообразно.

Мело весь месяц в феврале,
И то и дело
Свеча горела на столе,
Свеча горела.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Чи сподобався вам цей вірш? Які емоції він викликав?
2. Підтвердьте або спростуйте думку про те, що пейзажна замальовка стає відображенням душевного стану ліричного героя.
3. Розкрийте символічне значення образу свічі у творі. Під час підготовки цього завдання ознайомтеся з інформацією, вміщеною в рубриці «**У творчій майстерні письменника**».

4. Прокоментуйте думку літературознавця А. Якобсона: «*Свіча кохання самотньо палає, протидіючи всьому світовому хаосу, і холоду, і хурделиці*».
5. Який головний художній прийом використовує поет у творі? Аргументуйте свою відповідь конкретними прикладами.
6. Якщо володієте російською мовою, прочитайте твір в оригіналі та зіставте його з перекладом. Чи вдалося перекладачу наблизитися до оригіналу? Аргументуйте відповідь.
7. Спробуйте створити свій варіант перекладу цього твору.
8. Проаналізуйте роль повторів у творі.
9. «*Музика переплiталася в мене з літературою*», — зазначав Б. Пастернак. Тому не дивно, що вірш «Зимова ніч» покладено на музику різними композиторами. Самостійно знайдіть пісні й романси на цей вірш і розкажіть про ті, які справили на вас найбільше враження.
10. Підготуйтеся до мелодекламації твору (виразне читання під музичний супровід) у класі. Поясніть, чим ви керувалися, обираючи музичний супровід для читання.
11. Використовуючи інформаційний плакат, створений на основі рукопису поета, підготуйте розгорнуту відповідь на тему «Таємниці “Зимової ночі” Б. Пастернака».

У творчій майстерні письменника

ПРО РОЛЬ ВІРША «ЗИМОВА НІЧ» У РОМАНІ «ДОКТОР ЖИВАГО»

Гострота поетичного зору і пристрасна напруженість, яку вносить Пастернак у свої описи природи, проявляються такою самою мірою під час зображення людського кохання. «Доктор Живаго» містить у собі одну з найбільш хвилюючих і глибоких за змістом оповідей про взаємну любов чоловіка і жінки в сучасній літературі; і не дивно, що ця тема посідає важливе місце у віршах Живаго. Особливе значення в цьому сенсі має вірш «Зимова ніч», що чудово поєднує пристрасть і стриманість [...]. У цьому вірші, який за допомогою імпресіоністичних образів описує зустріч у кімнаті вночі двох закоханих, домінує рефрен «*Свіча горіла на столі, свіча горіла*». Ця палаюча свіча є одним із символічних центрів, навколо яких побудований роман «Доктор Живаго»; це одна з тих точок, у яких таємничим чином перетинаються долі героїв роману.

Зі статті британського історика й філолога
Дмитра Оболєнського *«Вірші "Доктора Живаго"»*

* * *

В усьому хочеться дійти,
До зерен суті.
В роботі, в пошуках мети,
В сердечній смуті.

До сутності минулих днів,
До їх причини.
До ґрунту і до коренів,
До серцевини.

Всечасно схоплюючи нить,
Події, дати,
Жить, думать, відчувать, любить,
Світ відкривати.

Якби ж то я лише зумів
У муках хисту,
То склав би декілька рядків
Про вічну пристрасть.

Про беззаконня і про гріх,
Біги, погоні,
Про ненавмисності утіх,
Лікті, долоні.

Її я вишукав би ген,
Ясне начало,
І повторяв її імен
Ініціали.

Я вірші б розбивав, як сад.
Прожилок дрожем
Розквітли б липи в них підряд
Ладком, вельможно.

Красу троянд я в вірші б вніс
І подих м'яти,
Луги, отави, сінокіс,
Гроз перекати.

Колись Шопен вклав з усіх сил
Безмірне чудо
Фольварків[1], парків і могил
В свої етюди.

Досягнутого торжества
І гра, і мука —
Натягнута вся тятива
Тугого лука.

Переклад із російської
Олександра Гунька

* * *

Во всём мне хочется дойти
До самой сути.
В работе, в поисках пути,
В сердечной смуте.

До сущности протекших дней,
До их причины,
До оснований, до корней,
До сердцевины.

Всё время схватывая нить
Судеб, событий,
Жить, думать, чувствовать, любить,
Свершать открытья.

О, если бы я только мог
Хотя отчасти,
Я написал бы восемь строк
О свойствах страсти.

О беззаконьях, о грехах,
Бегах, погонях,
Нечаянностях впопыхах,
Локтях, ладонях.

Я вывел бы её закон,
Её начало,
И повторял её имён
Инициалы.

Я б разбивал стихи, как сад.
Всей дрожью жилок
Цвели бы липы в них подряд,
Гуськом, в затылок.

В стихи б я внёс дыханье роз,
Дыханье мяты,
Луга, осоку, сенокос,
Грозы раскаты.

Так некогда Шопен вложил
Живое чудо
Фольварков, парков, рощ, могил
В свои этюды.

Достигнутого торжества
Игра и мука —
Натянутая тетива
Тугого лука.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО…

1. Поділіться своїми враженнями від прочитаного.
2. Поясніть, як ви зрозуміли цей вірш.
3. Сформулюйте основний пафос твору.
4. Проаналізуйте почуття та прагнення ліричного героя поезії.
5. Відомий поет, перекладач, літературознавець й правозахисник Анатолій Якобсон стверджував: «*пізній Пастернак прагне писати про найголовніше*: *про сутність світу*, *про сенс життя*, *про місце і призначення людини в потоці загального буття*. *Навіть час і простір*, *дані ранньому Пастернаку у відчутті*, *як земля і повітря*, *тепер стають для нього об'єктом інтенсивності поетичного осмислення*». Чи можете ви погодитися з цією думкою. Аргументуйте свою відповідь.
6. Якщо володієте російською мовою, зіставте переклад твору з його оригіналом і зробіть аргументований висновок про якість перекладу.
7. Прокоментуйте останні рядки поезії.
8. Підготуйтеся до виразного читання твору в класі.

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Борис Пастернак декілька разів відвідував Київ, але найкращі спогади про Україну в нього залишилися після літа 1930 року, проведеного в мальовничому містечку Ірпені, неподалік від столиці. Дослідники вважають, що літо, проведене в ірпінському дачному будинку, який винаймала родина Пастернаків, змінило долю поета. Сюди він приїхав з «жахливої Москви» після втрати свого друга — Володимира Маяковського, а через три місяці повертався переповнений новими світлими почуттями та щастям. Тут він потоваришував з багатьма українськими діячами культури й мистецтва. Саме тут народився цикл прекрасних віршів, які стали основою збірки «***Друге народження***» (1930–1932). Вірш ***«Літо»*** починається такими рядками: «*Ірпінь — це пам'ять про людей і літо, про волю, про втечу із-під кабали…*».

Восени 1930 року в одному з листів Пастернак писав: «…літо було чудове, чудові друзі. (…), і мені давно, давно вже не працювалося так, як там, в Ірпіні».

Залізничний міст через р. Ірпінь
(*листівка початку XX ст.*)

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Борис Пастернак був надзвичайно ерудованою людиною, яка чудово знала англійську, німецьку, італійську та українську мови. Йому належать переклади «Фауста» Ґете, трагедій Шекспіра, зокрема блискучий переклад «Гамлета». Під перекладацьким пером ожили твори Ф. Шиллера, П. Кальдерона, Р.-М. Рільке, П. Верлена, Дж. Кітса, Ш. Петефі та багатьох інших. Він багато переклав і з української: ***«Марію»*** **Тараса Шевченка,** ***«Мойсея»*** **Івана Франка, вірші Павла Тичини й Максима Рильського** тощо.

Поетичне відлуння

Ліна КОСТЕНКО

ГІЛОЧКА ПЕЧАЛІ НА МОГИЛУ ПАСТЕРНАКА

Паркан тут щільний, наче почерк,
коли паперу вже в обріз.
Стоїть казковий теремочок
у білих привидах беріз.
А тиша! — Нестеров, Саврасов.
Ні трас, ні диму, ні машин.
Перелилася на терасу
молочна піна черемшин.
Милуюсь обрисами хмарок,
Плекаю свій маленький сад.
Живу. Звірію від помарок,
як і півсотні літ назад.
В печалі обріїв пастельних,
прорвавши славі сто тенет, —
я не відлюдник, не пустельник,
я просто-напросто поет.
В землі копаюсь — діло чисте
Я ж не самотній тут, як вовк.
У мене гарне товариство —
Шекспір, і Лєрмонтов, і Блок
Ота в печі моїй жарина,
і пам'ять — досвіду вдова.
Давно повісилась Марина,
але мені вона жива.
Це вже навіки. Це той вимір —
поверх бар'єрів і епох.
Приходить зрідка Володимир,
А що, посидимо удвох.
Що, громовержцю? Що, Юпітере?
Насперечалися ущерть.
Тепер у нас вже є арбітри —

моє життя і твоя смерть.
Мій розпач давній, затужавів.
Ну, я за вами, що було б?
Мій спір із часом, із державою
не вирішить і куля в лоб.
Хай краще вб'ють мене опричники.
Ліси.. Ліси... Ліси... Ліси...
Лише далеких електричок
передвечірні голоси.
Лужечок з травами нежатими
Останні промені навскіс.
І цвинтарик, де я лежатиму,
обнявши корені беріз...

Літературні нотатки подорожнього

У світі є багато місць, пов'язаних з життям і творчістю Бориса Пастернака. Пам'ятники, музеї, вулиці на його ім'я можна зустріти в різних містах Росії. А також у **Марбурзі** і **Берліні** (Німеччина), **Зутермене** (Нідерланди) є вулиці Бориса Пастернака. У **Києві** 2008 року в будинку № 9 на вулиці Липинського було також встановлено меморіальну дошку на честь поета, але, на жаль, 2015 року вона була знищена вандалами.

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

Надзвичайний творчий зв'язок мав Б. Пастернак з **Райнером Марією Рільке.** Коли поет дізнався, що Рільке схвально відгукнувся про його вірші, то написав листа своєму кумирові, у якому є такі рядки: *«Я зобов'язаний Вам основними рисами мого характеру, усім духовним життям. Вони створені Вами. Я говорю з Вами, як говорять про те, що давно здійснилося і що потім вважають витоком усього, що відбувається... Я божеволію від радості через те, що став Вам відомий як поет...»*.

Леонід Пастернак. Р.-М. Рільке у Москві (*1928*)

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Пастернак став символом особистості, проти якої спрямована ненависть могутнього державного апарату з його поліцією, армією і ракетами.

***Чеслав Мілош**, польський поет і перекладач*

Людина надзвичайної мужності, дуже скромна і дуже високої моралі, одинокий захисник духовних цінностей, що постійно перебувають під загрозою; його образ возвеличується над дрібними політичними чварами нашої планети.

***Анрі Труайя**, французький письменник*

У зображенні природи з особливою силою виявилося стихійно-ігрове дарування Б. Пастернака, що тяжіє до моментальної і бурхливої зміни вражень, сплетіння різноякісних образів і асоціацій. У природі, як її бачить поет, переважає безлад, свіжий хаос, наплив нестримних пристрастей...

***Михайло Епштейн**, американський літературознавець і критик*

Підсумовуємо вивчене

1. Чи можете ви погодитися з твердженням російсько-французького художника Юрія Аннєнкова, що «*справжньою батьківщиною і творчою атмосферою Пастернака були й залишилися Всесвіт і Вічність. Ближчих меж він, за всієї його далекозорості, не помічав*»? Поясніть свою відповідь.
2. Підтвердьте або спростуйте висловлювання російського письменника і літературного критика, колишнього радянського дисидента Андрія Синявського про те, що в поезії Бориса Пастернака «*зливалися почуття і сутність, мить і вічність*...».
3. Прокоментуйте рядки Ліни Костенко з вірша «Гілочка печалі на могилу Пастернака»:

В печалі обріїв пастельних,
прорвавши славі сто тенет, —
я не відлюдник, не пустельник,
я просто-напросто поет...

Пам'ятник на могилі Бориса Пастернака у Передєлкіно

4. Дослідіть українські стежини Бориса Пастернака.
5. Розкажіть про вплив Р.-М. Рільке на творчість Б. Пастернака.
6. Підготуйте розгорнуту відповідь на тему «Своєрідність поетичного світу Бориса Пастернака».
7. Вивчіть напам'ять один із творів поета й підготуйтеся до його виразного читання у класі.

8. На основі інформаційного плаката підготуйте розгорнуту оповідь про життя і творчість Бориса Пастернака.

МЕМОРІАЛЬНА ДОШКА
Борису Пастернаку в Києві

Бронзова меморіальна дошка Борису Пастернаку встановлено 20 лютого 2008 року на фасаді будинку, де не раз зупинявся у свого друга, професора Київського університету Євгена Перлина. Скульптор *Микола Рапай.* Адреса: вулиця В'ячеслава Липинського, 9